

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

**ФІЛОСОФІЯ І КУЛЬТУРА
В НАРАТИВАХ СУЧАСНОСТІ**

З НАГОДИ ВСЕСВІТНЬОГО ДНЯ ФІЛОСОФІЇ (UNESCO)

Матеріали всеукраїнських філософських читань

3 грудня 2021 р., м. Дніпро

За загальною редакцією Ю. О. Шабанової, Г. Є. Аляєва

**Дніпро
НТУ «Дніпровська політехніка»**

2022

УДК 101.1
Ф 91

Затверджено до видання вченою радою інституту гуманітарних та соціальних наук НТУ «Дніпровська політехніка» (протокол № 5 від 10.02.2022)

Рецензенти:

Шевцов С. В., д-р філос. наук, проф. (Дніпровський національний університет ім. О.Гончара);

Хміль В. В., д-р філос. наук, проф. (Український державний університет науки і технологій).

Філософія і культура в наративах сучасності. З нагоди Ф91 Всесвітнього Дня Філософії (UNESCO). Матеріали всеукраїнських філософських читань (3 грудня 2021 р., м. Дніпро) / За заг. ред. Ю. О. Шабанової, Г. Є. Аляєва. М-во освіти і науки України ; Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». – Дніпро : НТУ «ДП» , 2022. – 88 с.

ISBN 978–966–350–774–3

Видання включає тези доповідей філософських читань, що проходили на кафедрі філософії і педагогіки НТУ «Дніпровська політехніка». Подано матеріали філософської дискусії щодо актуальних питань світоглядного виміру сучасної філософії, освіти, людини та суспільства.

Може бути корисно для спеціалістів гуманітарної сфери та всім зацікавленим питаннями сучасної філософії

УДК 101.1

ISBN 978–966–350–774–3

© Національний технічний університет
«Дніпровська Політехніка», 2022

* * *

Перша чверть ХХІ століття демонструє необхідність філософських осмислень ціннісного простору сучасного людства, яке все більше постає перед запитами смислопокладання життєвого світу. Діджиталізована епоха мережевих стосунків, геополітичні протиріччя в глобалізованому світі, трансформації антропологічних вимірів як наслідок пандемії, криза моральних цінностей та фундаментальні соціокультурні зміни потребують сьогодні глибинного переосмислення сучасними філософами та консолідації їх умоглядних зусиль.

З 2002 року за регламентом ЮНЕСКО третій четвер листопада оголошений «Міжнародним днем філософії», а з 2005 року цей захід перейменовано на «Всесвітній день філософії». Саме в цей час більш ніж у 80-ти країнах-членах ЮНЕСКО по всьому світу збираються ті, хто прагнуть доторкнутися до істини, ті, кого звать філософами, дослідниками філософії, викладачами філософії, а головне ті, кого щиро цікавить філософія, кому не байдужа її доля – ті, хто прагнуть мудрості. Генеральний директор ЮНЕСКО пані Одре Азуле в своєму Посланні з нагоди Всесвітнього дня філософії 19 листопада 2021 року закликає: «Використаємо нинішній Всесвітній день філософії як привід для того, щоб зробити крок убік і, відсторонено глянувши за допомогою цього філософського прийому на стрімкий кругообіг подій, поміркувати про шляхи формування більш справедливої та гідної людини».

В Україні День філософії відзначається з 2006 року. Саме в 2006 р. на кафедрі філософії (нині кафедра філософії і педагогіки) Національного гірничого університету (нині НТУ

«Дніпровська політехніка») пройшли перші Філософські читання, присвячені Всесвітньому Дню філософії ЮНЕСКО під загальною тематикою «Сучасне буття філософії». З того часу кожного року цей день збирає філософів України та відкриває в діалогах та диспутах нові грані філософської мудрості.

Головна мета поважного зібрання – відновити філософські диспути, розмови та подуми про сутнісне, глибинне, визначальне й рятівне в збереженні цілісності людського буття. Сьогодні, коли складна доля України непокоїть будь-яку мислячу людину, філософія видається рятівною ниткою Аріадни, що може вивести з лабіринтів омани, примирити різні думки та життєві позиції, піднявшись до загальнолюдських цінностей та вічних смислів.

Філософські читання 2021 року на тему «Філософія і культура в наративах сучасності», що відбулися на кафедрі філософії і педагогіки НТУ «Дніпровська політехніка», продовжують роздуми про буття та сутність філософії. Широкий ракурс представленої проблематики здійснено в наступних аспектах обговорення:

- ✓ Буття філософії в запитах філософів
- ✓ Сучасні запити практичної філософії та філософської антропології
- ✓ Філософія освіти в сучасних вимірах
- ✓ Філософське осмислення соціально-політичних процесів сьогодення

Коло проблем, що набули осмислення в межах Філософських читань 2021 року, зібрало гуманітаріїв з Дніпра, Одеси, Полтави, Миколаєва, Івано-Франківська, Дрогобича, тези доповідей яких представлено в даному виданні.

Сподіваємось, що думки та гадки учасників присвячених Всесвітньому Дню Філософії Філософських читань – 2021 в Дніпрі сприятимуть збереженню сучасного буття філософії та гідного призначення Людини в світі ціннісних випробувань сьогодення.

Юлія Шабанова

БУТТЯ ФІЛОСОФІЇ В ЗАПИТАХ ФІЛОСОФІВ

*Шабанова Юлія Олександрівна
доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»*

ФІЛОСОФІЯ ЯК «ТУРБОТА ПРО СЕБЕ» В АТОПІЧНОМУ ПРОСТОРІ ДОБИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Доба невизначеності – поняття, яке ще не формалізовано в соціокультурному дискурсі. При цьому тривога невизначеності відчувається будь-якою сучасною людиною незалежно від рівня освіченості, соціального статусу, вікової чи гендерної ознаки. Невизначеність парадоксально стає незмінною константою сучасного світогляду. Неочікувані зміни, несподівані повороти, нескінченні оновлення умов буття людини як реалії сьогодення вже не дивують. Відбувається процес адаптації до принципово інших просторів здійснення людського існування, при цьому загострюється проблема відчуження людини від самої себе. Замість занурення в свої сутнісні підвалини, людина отримує аватари, сховані за масками соцмереж, хибні ролі та соціально обумовлені маски, які позбавлені екзистенційних смислів людського буття. Разом з цим, ідеологічний світовий простір все більше експлуатує концепти «Сталого розвитку», «Цифрової економіки», «Штучного інтелекту» як сучасних трендів та наслідків 4-ої

технологічної революції. Це потрібно для тих, хто прагне управляти та утримати «Статус Кво». Тому й запущений парадоксальний сценарій сталого розвитку, як оксиморону, що на деякий час оманливо заволодів умами «прогресивного» людства.

Що пропонується: «відцифрувати» людину та культуру, де все природне, перш за все в людині, поставлено на паузу, на тривале заморожування. Світ втрачає метафізичний та символічний смисл числа, заміщуючи його мертвою цифрою. Сучасна людина вже не розуміє різницю між субстанціональною природою числа й механічно-інструментальною прагматикою цифри. Цей сценарій із задоволенням сприймається більшістю сучасних людей, в руках яких – найрозвинутіші ІТ гаджети, в розумі – пустота й неусвідомленість, а в серці – скорочений набір емодзі для вираження стандартних почуттів та емоцій. Дивує, що експертне середовище сьогодні згодне з цим майбутнім, в якому наука робить наголос на сервісні технології, а не на фундаментальні відкриття.

На жаль, на обрії вже маячить «світле майбутнє» трансгуманізму, в якому інтелект гіпостазовано до автономного та незалежного від людини буття штучно створеної реальності. Глибинні сутнісні прояви людської природи, такі як мислення, усвідомлення, емпатійне вживання та одухотвореність, не цікавлять прагматичний проєкт розвитку технологічної цивілізації, яка вже втручається не тільки в біологічну структуру людини, а й у свідомість, створюючи гібридні ІТ клони. Наступний крок – мінімізація людського та перехід до постлюдини, тобто вже не людини!

Що може рятувати людину в цю добу невизначеності? Наука? Спрямована на репродуктивність фундаментальних знань на шляху до прикладних технологій вже не в змозі відкрити принципово нові ракурси світорозуміння. Можливо, мистецтво – виходячи з його природньої ознаки творчого, унікального начала? Але ж креативність не притаманна кожному, й не кожний зможе не тільки створити, а й сприймати мистецтво вищого ґатунку. На тлі цієї сучасної картини філософія представляється рятівним островком, де можна зберегти людину від трансгуманістичних сценаріїв.

Так у добу невизначеності підсилюється призначення філософії в збереженні глибинної споконвічної мудрості, що утримує всі зовнішні соціальні процеси від розпаду на окремі структури. Філософія має утримати цілісну природу людини. Але ж людське й транслюдське, істинне й ілюзорне, дійсна й віртуальна реальність сьогодні дивно співіснують в єдиному світоглядному просторі. Це ознака метамодерну, який з 2010 року фіксується культурфілософами, як осциляція¹ між цінностями Модерну й зневіри в них Постмодерном. Теоретики метамодерну Т. Вермюлен й В. Аккер вкинули в інтелектуальне середовище свої припущення про «структуру відчуттів нової культурної парадигми» [1, с. 60]. Дотепер світогляд, а з ним й філософія минулого тримались на монопозиції свого часу, майже постмодерна плюральність об'єднана одностайністю зневіри в цінності Модерну. Особливість метамодерну – це метапозиція щодо парадигмальних визначень, але ж не в аристотелівському сенсі, де «мета» трактується як «понад», «після», «поза», що розділяє, а в платонівському, де «метаксис» визначає серединну позицію, що винаходить сутність, яка зв'язує протилежності, подібно тому, як Платон прагнув через сутнісне зв'язати реальний та ілюзорний світи.

Що шукає метамодерн в своїй нескінченній осциляції? Р. Аккер і Т. Вермюлен після свого першого забросу в світ проєкту метамодерну, як доби постпостмодерну, активно досліджують світоглядне обґрунтування метамодерну, при цьому не наполягаючи на новому періоді філософії. Систематизація, формалізація, періодизація не прийнятні сучасній добі. Тому у ґрунтовній монографії 2017 року «Метамодерн: історичність, афект та глибина після постмодерну» Т. Вермюлен і Р. Аккер, у співвавторстві із Е. Гіббонсом осмислюють передумови всезагального відчуття «повороту історії» що визначає сучасну культурну парадигму невизначеності [2].

Якщо філософія – це те що рятує нас від трансгуманізму, то якою ж вона має бути в ці складні часи? Можливо, це містичне споглядання сутності всіх речей в нерозділеній єдності через відкритий проєкт людини, що здібна до «збирання» себе

¹ Осциляція – коливання

сутнісної? Саме хитання та невизначеність дає змогу запобігти соціальній, ідеологічній, світоглядній обумовленості як конкретизованої обмеженості та сприяти розумінню сутності людини в її атопічному статусі, в якому метафізичне та екзистенційне в онтології, інтуїтивно-раціональне в епістемології, антропо-софійне в антропології виявляються не як протиставлення, а як взаємодовизначення.

Ідея «збирання» цілісності тримається на методологічному підґрунті концепції синхронності як феномену «значимого збігу» подій, що уявляються зв'язаними, хоча й відбуваються поза причинно-наслідковими зв'язками, представленої К. Юнгом [3, с. 17]. У сучасній філософії цю ідею активно розробляє Д. Піт, який в роботі «Сінхроність: шлюб матерії і психіки» зазначає: «Цілком можливо, що на початку 21 століття, щоб пристосуватися до ідей синхронності будь-яким фундаментальним чином, для нас буде потрібна глибока трансформація нашого погляду на себе, природу і суспільство» [4, с. 57].

Відображення цих запитів знаходимо й в межах «спекулятивного реалізму», що фіксується в останнє десятиліття в поглядах Р. Брас'є, Г. Хармана, К. Мейясу, А. Тоскано. «Спекулятивний реалізм» концептуально наближається до метафізичного матеріалізму як об'єктивно-орієнтованої філософії, що стверджується через кореляціонізм, тобто суб'єкт-об'єктний зв'язок між свідомістю та буттям. При цьому спекулятивний реалізм презентує трансцендентальну версію філософії, яка заявляє, що є деякі універсальні форми речей позасуб'єктної природи. Так на початку 21 століття сучасна континентальна філософія в притаманній їй поліверсійності дискурсів впадає в коливання між кантівським трансцендентальним ідеалізмом (річ-у-собі не пізнавана, але ж мислима) й кореляціонізмом, як наслідком відмови від речі-у-собі. Таким чином, об'єктивно-орієнтована онтологія, проголосивши концепцію «демократії об'єктів», що викладено в роботі Г. Хармана «Спекулятивний реалізм» [5], прагне через коливання дійти до холономності (цілісності). Не випадково, трансцендентальний реалізм визначено І. Грантом, як повернення до «умоглядної фізики» платонівського зразку, тобто «фізики цілого» [6, с. 77], що природньо приводить до сучасної концепції універсалістської холономності.

Усвідомлення атопічності людини не вкладається в лінійне мислення. Тому й філософія, як вища сфера прояву людської сутності, на сучасному етапі все більше переходить в ракурс нелінійності, циклічності, спонтанності, як умови евристичності. Так філософія в її антропологічному загостренні виявляється як «турбота про себе», про атопічне буття людини-цілісної в світі невизначеності.

Концепт «турботи про себе» не новий в історико-філософському контексті, до нього звертались М. Фуко, М. Гайдеггер, Б. Белл, О. Тофлер, З. Бауман, Е. Гідденс, які розуміють філософію «як турботу про себе» в якості «філософії в собі», що турбується про самозбереження, перебуваючи в автономному бути самоусвідомлення. Але ж в добу невизначеності ідея самозбереження філософії трансформується в концепт самозбереження людини, що обирає філософію як модель здійснення своєї цілісності. Людини, що турбується про себе істинну. В цьому ракурсі сучасність з її домінантою невизначеності та коливанням між полярністю попередніх парадигм, вперше наголошує на атопічності людини, де «Я» почувається «вдома» поза концептуальною та соціальною обумовленістю та, вирушаючи в діджиталізовані мандри, не втрачає людської гідності та самоцінної унікальності.

Перелік джерел посилань

1. Vermeulen, T. & Van den Akker, R. Notes on metamodernism / *Journal of Aesthetics & Culture*. V 2 (1). pp. 56–77, 2010.
2. Akker, R; Gibbons, A.; Vermeulen, T. *Metamodernism: History, Affect and Depth After Postmodernism*. Rowman & Littlefield, 2017.
3. Юнг К. Г. Синхрония: акаузальный объединяющий принцип. АСТ, 2010.
4. Peat F. David *Synchronicity: The Marriage of Matter and Psyche*. Pari Publishing, 2015.
5. Harman Gr. *Speculative Realism: An Introduction*. Polity, 2018.
6. Grant I.H. *Philosophies of Nature After Schelling*. Continuum, 2006.

Петрушенко Віктор Леонтійович
доктор філософських наук, професор,
професор за запрошенням Львівської православної
богословської академії, м Львів.

ЧИ ПОТРІБНЕ СУЧАСНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ?

Запропонована назва тез є провокативною: з однієї сторони, хто ж із професіоналів не знає того, що кожний дійсний акт філософування є ризиком, мисленням «перед прірвою», а тому, безумовно, є переосмисленням філософії, а, з іншої сторони, чи насправді це можливо, якщо врахувати колосальну строкатість сучасної філософії, а також і те, що філософувати «навмання», без звернення до класичних взірців філософії, навряд чи можливо. Провокація перетворюється на апорію – безвихідь. Ситуація не буде виглядати такою безнадійною, якщо ми її впишемо у певний контекст, а таким контекстом для мене у даному випадку постають методологічна орієнтація філософування та його стратегічні ціннісні орієнтири. Навряд чи потрібно в наш час переконувати когось у тому, що сучасна філософія значною мірою перетворилась у змагання філософів щодо оригінальності, як казав Ю. Тишнер, «вигаданих ними думок». Але при тому вона також носить яскраво мозаїчний, клаптиковий характер: окремі теми, окремі проблеми, навіть окремі частки певних філософських проблем перетворюються на магістральну лінію філософських досліджень. Можна собі уявити, що відчуває молода людина, яка намагається долучитись до філософії, опинившись у просторі такого стану сучасної філософії! – Якщо сказати точніше, то я це знаю докладно, маючи вже неодноразово справу із такими розгубленими адептами філософського пізнання. І знову ми опиняємось у ситуації апорії: адже спеціалізація у будь-яких сферах діяльності давно засвідчила свою результативність, проте спеціалізація у філософії, що називається, «вбиває» самий зародок філософії – мислення граничного ступеня узагальнення, мислення узагальнююче, цілісне.

Треба сказати, що абсолютно виправдану тривогу викликають сучасні тенденції і прагнення до відокремлень, протистоянь, розпорошень, і це стосується не лише філософії, а й загальної атмосфери сучасного суспільного поступу: варто лише згадати, як повели себе політичні діячі за умов насування на їх країни коронавірусу – вони почали активно зачиняти свої кордони навіть в межах ЄС! Про об'єднання та нарощування спільних зусиль навіть мова не йшла. Реальна карта сучасного соціально-політичного життя свідчить про нарощування протистоянь, загострення конфліктів, активні пошуки ворогів, декларування можливих військових компаній, навіть із застосуванням ядерної зброї. Якщо згадати світові сили у філософії Емпедокла, то ми сьогодні живемо за умов панування сили ворожнечі, на жаль. На жаль тому, що реальні екологічні та кліматичні зміни на планеті у недалекому майбутньому цілком реально можуть перетворити цілі регіони на окремих континентах у зони, непридатні до життя, а то й взагалі втрачені для людства. Здавалося б, політичні лідери, авторитети громадської думки різних держав повинні були би діяти в напрямі об'єднання спільних зусиль для того, щоб мати якісь проекти щодо уникнення подібної катастрофи, проте вони, як і раніше, ставлять свої політичні амбіції вище від інтересів виживання людства на Землі.

Здавалося б, філософія не повинна піддаватись цьому тиску в бік роз'єднання та протистояння, але піддалась і продовжує піддаватись. У підсумку ми можемо бачити, як в сучасних філософських дискурсах культивуються конфліктні протистояння таких філософем, що, за їх сутністю, не повинні були би перебувати в такому положенні. Філософія, як дослідження, повинна бути аналітичною? – Так, безумовно. А як бути із цілісним мисленням? Для низки філософів (наприклад, для представників аналітичної філософії) таке мислення – це або «поетична філософія», або езотерика чи невинуватна метафізика. Ще гостріше: морально привілейованою є позиція бути «для Іншого», «через Іншого», чи «турбота про себе», культивування Я? Або: більш прийнятною є позиція орієнтування в онтології на самоцінність буття чи виключно на міжлюдський діалог? І далі: людина в процесі формування реалізує отримані від народження завдатки, чи насичується, наповнюється соціально-

культурними досягненнями? – Альтернативи можна продовжувати, якщо не бажати або не вміти мислити синтетично, до чого й покликана філософія. Здавалося б, все нормально, відбуваються дискусії, зіткнення думок, але наслідками розбратів та внутрішніх розпорошень філософії постає зайва агресивність філософських adeptів при «схрещуванні ідейних шпаг», яка, на жаль, має дуже короткий шлях для виходу на політичні протистояння. Врешті це підриває авторитет філософії в суспільстві, породжує прагнення багатьох людей, які щиро прагнуть долучитись до філософії, шукати філософських істин за межами академічної освіти та поза взаємодіями із філософськими професіоналами. Нескінченне захоплення правом суб'єктивності на маніфестацію своїх схильностей беззастережно усуває дуже важливу родову рису філософського мислення – вихід на об'єктивоване мислення (Ф. Шуон); Г. Гегель, а за ним і Ф. Бредлі цілком справедливо відзначали, що поза втратою прагнення думки до абсолютного будь-які знання та переконання втрачають сенс і губляться у стихії релятивізму. Тому сучасне переосмислення філософії є потребою дня, і воно вимагає поєднання аналітичного мислення із синтетичним, цілісним мисленням, вміння вбачати у різних позиціях і філософемах іскри істини з тим, щоб вводити їх у всебічне представлення дійсності в філософських ідеях і концепціях. Цей шлях є набагато складнішим, ніж шлях розв'язання проблем життя якимсь одним способом; до того ж, якщо цей єдиний спосіб є епатажним (деконструкція, знакова реальність, цинізм об'єднання знання і влади та ін.), то він знаходить емоційний відгук у маси людей, проте «кріт історії» працює методично і, в більшості випадків, непомітно. Діяти хоч якоюсь мірою злагоджено із ним – це значить, як і раніше, прагнути перш за все і виключно істини.

Возняк Володимир Степанович
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри імені професора
Валерія Григоровича Скотного
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ ПРО ПСУВАННЯ ДУХОВНОСТІ

Чи може бути духовність, так би мовити, «не першої свіжості», з душком? Варіант відповіді на це питання існує: якщо «з душком», то це вже не духовність. Не справжня духовність. Проте тоді треба додатково визначати істотні ознаки цієї «справжності», і не тільки духовності, але й моралі, істини, добра, гуманізму тощо.

На мій погляд, варто прислухатись до наступних слів Мартіна Гайдеггера: «Ознаки останньої залишеності буттям – проголошення “ідей” та “цінностей”, загублені метання закликів до “справи” і *неодмінної “духовності”*. Все це заздалегідь втягнене у механізм забезпечення процесу впорядкування. Останній, своєю чергою, визначається пустотою буттєвої залишеності, всередині котрої витрачання суцього для маніпуляцій техніки – до неї належить і культура – виявляється єдиним способом, котрим людина, що пристрастилася до самої себе, ще може врятувати свою суб’єктивність, розкручуючи її до надлюдства» (виділене курсивом мною – *В. В.*) [1, с. 187–188]. Таким чином, духовність як така – не панацея, а заклики до «неодмінної духовності» можуть бути «гармонійно» вписаними у сучасний знелюднений соціум, маскуючи дійсні проблеми.

Зазвичай духовність тлумачать як певну орієнтацію на духовні цінності, на духовне як таке. З точки зору буденної свідомості усяке «духовне» є позитивним. Однак дух усяким буває. Є й «душок». Дух зла, дух торгашества, продажності, споживацтва, конформізму. За твердженням російського дослідника Віктора Арсланова, лайно виявляється продуктом розкладання високоорганізованої матерії. Якщо дещо узагальнити, то можна стверджувати, що розкладання духовного приводить до лайна більш страшного і смердючого,

ніж розклад будь-якої органіки. Значить, духовність «з душком» постає псуванням духовного змісту, його перекрученням. Коли чисті форми саморуху духа стають не чистими, нечистими, перетворюючись на суцільні нечистоти. Будь-який націоналізм – завжди «з душком». Індивідуалізм та егоїзм – буквально смердять. Варто пригадати й феномен «смердяковщини» у Ф. М. Достоевського.

Річ не в тім, що існують нижчі форми організації буття: вони свою необхідну роль відіграють – у складі більш високих. Вони підготовляють вищі, хоча самі по собі їх не породжують, адже вище породжується всією цілісністю буття. Біда в іншому: коли деградують, розкладаються вищі форми. І тоді ми задихаємось і тонемо у нечистотах. Править бал сам Нечистий (який, до речі, є духом, духом зла і ворожнечі з Богом).

На жаль, усе в цьому світі здатне до псування, перекручення, спотворення. У тому числі – й духовність. А в чому ж вихід? На мою думку, хоча б у тому, щоб не маскувати те у духовній реальності, що погано пахне, «Шанелью № 5», не піддавати його «благородній дезодорації». Називати речі своїми іменами. І найголовніше – ґрунтовно, послідовно, крок за кроком вичищати саму реальність від продуктів розкладання, зосереджуючись на знищенні самого джерела розпаду. *Вичищати власну душу* від таких «продуктів». Шукати *чисті джерела духу, чистого духу*. А це – *висока культура як культура високого*, якою й слід дихати на повні груди.

Духовність, на моє переконання, є мірою присутності в людській діяльності та стосунках *потреби* в Істині (Правді), Добрі й Красі. Проте у цьому вимірі варто рішуче уникати потягу до самоствердження, оскільки, за думкою отця Павла Флоренського, самоствердження є основою всілякого гріха, розпаду і розкладення. Утверджувати всім собою не своє, не себе, любимого, не свою частковість, убогість думки и почуття, а дещо більш цікаве, абсолютне – саме істину, добро і красу. Але й тут потрібна рефлексивна обережність: не прийняти *своє уявлення* про істину, добро і красу за їхню суть. Тоді будемо мати фарисейську духовність, моралізування. Утверджувати істину, добро і красу варто з умом, тобто розумно. Адже погане мислення – це і є ум «з душком». А в педагогіці таке зіпсоте

мислення руйнує освітній простір настільки, що годі сподіватись на виростання духовності на такому ґрунті.

Прикладів псування духовного (або ж – духовного псування) можна навести безліч. Ось протоієрей Олександр Шаргунов каже, що духовне відродження здійснюється непомітно, для чого необхідні насамперед смирення, розсудливість і терпіння. Однак саме ці дорогоцінні якості у сучасному світі швидко перетворюються на свою протилежність. «Смирення стає рабською покірністю перед злом, розсудливість обертається боягузливим або цинічним розрахунком, а терпіння виявляє себе як сумовита байдужість і здавання усіх позицій» [2].

Таким чином, у питаннях духовності теоретична (або ж ширше – власне духовна) *пильність* аж ніяк не завадить. Не прогледіти б псування духовності, чітко бачити феномени підміни, симуляції. Ми й так просто задихаємось в атмосфері так званої «сучасності». Усі ми не без гріха, оскільки достатньо уражені продуктами напіврозпаду «цивілізації». Варто подбати про чистоту вдиху і видиху власної душі, аби не засмічувати духовну атмосферу. А то дихати скоро просто не буде чим – ані нам, ані нашим дітям і онукам.

Перелік джерел посилань

1. Хайдеггер М. Преодоление метафизики / М. Хайдеггер; [пер. с нем. В.В. Бибихин] // Время и бытие: Статьи и выступления. – М.: Республика, 1993. – С. 177-191.

2. Шаргунов Александр, прот. Новые мученики Церкви русской и чистота православия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pravoslavie.ru/144266.html>

Вершина Вікторія Анатоліївна
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара;
Михайлюк Олександр Володимирович
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри документознавства та
інформаційної діяльності Українського державного
університету науки і технологій

МІФ ЯК СПОСІБ ОЗНАЧУВАННЯ

Міф – це, перш за все, семіотична система. Сутність міфу полягає в означенні об'єктів навколишнього світу. Міф розуміється нами, насамперед, як певний спосіб означення. З цього витікають всі інші властивості міфу.

Можна говорити про два підходи семіотичного розуміння міфу: міф як ототожнення означуваного і означаючого та міф як невідповідність означуваного і означаючого. У першому підході міф первинний, міф виникає при первинному означенні, міф – домовне утворення, мова виростає з міфу (чи виникає паралельно з ним), надбудовується над міфом (і протистоїть йому). У другому випадку, мова первинна, міф – результат вторинного означення, міф надбудовується над мовою.

Р. Барт розглядає міф як вторинну знакову систему, котра формується в результаті деформації природної мови. Можна сказати, що те, що Р. Барт називає міфом, – це різновид конотації, спосіб маніпуляції свідомістю, котрий певною мірою схожий на стародавній міф. Втім, стародавній міф – це первинне означення, що витікає з безпосередньої чуттєвої практики – з почуттів, бажань та страхів.

Міфологія вважається історично першим способом духовно-практичного освоєння, «олюднення» світу. У цій ролі міфологія, за словами К. Маркса, «долає, підпорядковує та формує сили природи в уяві та за допомогою уяви». Міф – це, насамперед, конкретно-чуттєве переживання. Для міфічної свідомості все явлено і чуттєво-відчутно, вона передбачає

сприйняття дійсності у конкретно-чуттєвих образах. Міф виростає з уяви як здатності відображати світ в образах внутрішнього світу, як здатності зберігати в пам'яті і проектувати на майбутнє враження минулого досвіду.

Знаку в міфі притаманна багатовимірність: знак-образ, знак-символ, знак-слово, знак-ритуал, у випадку вторинного означення – знак «викрадене слово». Міф як форма знакової поведінки співвідноситься з іконічними знаками (за Ч. Пірсом). Іконічний знак – найбільш мотивований, має властивість бути схожим на позначуваний ним об'єкт, є його образом (ікона – грец. εἰκών – «образ», «зображення»). За Пірсом, знак за його первинністю – це образ об'єкта, і він, строго кажучи, може бути тільки ідеєю. Образ – це подібність, копія об'єкта у свідомості людини, але яка може сприйматися як тотожність. Уява, котра відбиває світ у вигляді образів і уявлень, протистоїть мисленню, яке відбиває світ за допомогою понять, котрі дозволяють узагальнено і опосередковано пізнавати навколишність. Уява тісно пов'язана з емоційної сферою. Подія або явище не може бути сприйнятим саме по собі: воно відтворюється емоційно-образною мовою, визначаючи реальність через вже пережиті відчуття. Міф лежить за межами розмірковування, це несвідома форма думки. І в цьому плані він споріднений з музикою, міфологія займає середнє положення між двома протилежними типами систем знаків – музичною мовою та членороздільною мовою (К. Леві-Строс).

Згідно Е. Кассінеру, міф живе у світі чистих образів, що представляються йому цілком об'єктивними, більше того – як сама об'єктивність. Міф – це злиття предмета та образу. Предмет – образ – ім'я (знак) постають у єдності. Найбільш адекватним типом знака для репрезентації міфологічних смислів є символ. Символ багатозаровий і багатозначний, тобто символ вказує не один об'єкт і можна говорити про символ як про знак з нескінченним числом значень. Можна говорити про символ як результат вторинного означення, можна також говорити про символи першого, другого та третього порядків. Символ першого порядку пов'язаний безпосередньо з міфом і є результатом первинного означення. Міф постає як символічно позначений образ реальності. Символ виникає із образу, образ стає символом.

За Ч. Пірсом символи – це конвенційні відносини знака та значення. Конвенційність – наслідок колективного переживання, притаманного міфу. Символ, як і міф взагалі, є формою та результатом колективного емоційного переживання. Символ відрізняється від конвенційного знака наявністю іконічного елемента, певною подібністю між планом вираження та планом змісту (Ю. Лотман). Символ – це знак, який фіксує емоційно-ціннісний і цілісний образ явища. Символ указує не стільки на об'єкт, скільки на асоціації та емоції, які з ним пов'язані. Символ первісно конотативний, конотація тут переважає над денотацією. В цьому плані символ постає не як вторинне означення, а як передмовний знак.

Міф являє собою нульовий ступінь семіозису, на якому основні сосюривські опозиції постають у вигляді тотожностей. Зміст «речі» і зміст «знака» недостатньо чітко розділені, індиферентно переходять одне в одного. Ім'я речі та річ як така невіддільні одне від одного (Е. Кассіер).

Міф – це персоніфіковане бажання групи (Е. Кассіер). Механізм формування колективних емоцій заснований на сугестії, в чомусь його можна порівняти з імпринтингом. Міф інтерсуб'єктивний, він залучає індивідуальний досвід у свою область значень. Людина бачить світ не таким, яким він дається в її безпосередньому досвіді. Скоріше буде заперечуватися сам досвід, ніж стійке колективне уявлення, якому він суперечить.

Міфологічній свідомості притаманні своєрідні довірливість та наївність. Міф не потребує ніяких доказів і підтверджень, він не осмислюється раціональними засобами. Міф – це як мова. В неї не потрібно вірити, в ній треба перебувати.

Спосіб означування, притаманний міфу, формує певний тип світогляду, котрий зумовлює певний тип діяльності.

Малівський Анатолій Миколайович
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії та українознавства
Українського державного університету науки і технологій

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ПРЕЛЮДІЯ ЇЇ МАЙБУТНЬОГО

Специфіка філософії як сфери культури проявляється у її ставленні до власної історії. Минуле для неї сьогодні є щось більше ніж об'єкт ремінісценції, воно є її органічною складовою. Віддаючи належне істині, маємо визнати, що зазначений момент актуалізувався у вітчизняній історії філософії недавно. І досі на сторінках підручників присутні рецидиви поверхневих уявлень про спроможність дослідників вершити «строгий суд» над попередниками та сучасниками з позицій абсолютної непогрішимої істини... А тому є слушним детальне вивчення означених методологічних зрушень.

Вже побіжне знайомство з нинішнім станом філософії дозволяє пересвідчитися в тому, що йдеться про його укоріненість в проектах минулого. Уважне ставлення до них дає нам можливість краще побачити самих себе та свою роль у Всесвіті. Вагомими підставами для переосмислення останнього аспекту є поширення нігілізму щодо істини, добра та краси як базових цінностей цивілізації. Їх змістовна передумова – однозначна кваліфікація точки зору попередників як прояви антропоцентризму. Однак, як виявляється, означені уявлення зобов'язані своїм існуванням не стільки вченням минулого, скільки сучасному контексту. Ця теза стає аксіоматичною в процесі переходу від фрагментарного до цілісного бачення спадщини великих мислителів.

А оскільки нині все більш явною стає конститутивна значущість історії думки, то на плечі сучасних філософів лягає турбота про збереження автентичності образу вчень попередніх мислителів. За умови реалізації цієї відповідальної функції їх здобутки постають перед нами як ті недосяжні вершини, які в кожную нову епоху виявляють нові грані власного змісту. Репрезентативним прикладом є нередукованість філософування епохи Нового часу до інструментальної раціональності.

Сьогодні все більш явним та незаперечним є той факт, що сучасне філософування базується на проектах попередніх епох та є їх змістовним завершенням. Означена обставина істотним чином впливає на спосіб тлумачення пріоритетних завдань історії філософії. Йдеться про доцільність перегляду настанови на критику (критичне викриття) наших попередників та сучасників та важливість максимально уважного осягнення задуму знаних авторів та тих засобів, які вони використовують для досягнення власної мети. Не менш істотним є питання про змістовні форми завершення певних проектів. Форма його розв'язання передбачає звертання до теоретичного багажу минулого та накопиченого досвіду, синтез яких відбувається на основі особистісного вибору та майстерності.

Означені зрушення в методології історії філософії свідчать про певний відхід від орієнтації на ідеали науки та наближення до мистецтва.

Коваленко Руслан Олександрович
студент групи 033-18
освітньої програми «Філософія»,
кафедра філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»
(керівник: проф. Шабанова Ю. О.)

ПРОБЛЕМАТИКА ФІЛОСОФІЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ АНАЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Уявлення про філософську критику в сучасну епоху змінюється. Одним з недоліків класичної філософії, з погляду низки філософів нашого століття, була недооцінка ролі мови для філософії. В епоху Нового часу висувалися концепції, що пояснюють роль мови в якості інструмента пізнання, проте мова не розглядалася як самостійна та найважливіша галузь філософського дослідження. І те, що іноді називають «лінгвістичним поворотом», є відмінною рисою саме сучасного філософствування. Нині аналітична філософія охоплює теорії

західної філософії ХХ століття, що склалися у межах аналітичної традиції. Їх поєднує мета – розвиток філософії як «суворого» знання. У зв'язку з цим розробляється аналітичний метод дослідження філософської мови [3].

Сьогодні ядро новітньої аналітичної філософії складають програми та концептуальний апарат, що виробляються у філософії мови, а «периферію» – інші напрямки: «філософія свідомості», «філософія дії», «філософія логіки», «філософія моралі», «аналітична метафізика» тощо. Тепер вона поширює свої методи на нові предметні області, освоює соціокультурну проблематику, як і раніше, роблячи основний акцент на логіко-лінгвістичній стороні питань, що розглядаються, на способах аргументації та обґрунтування [6, с. 18].

Одна з перших тенденцій в інтерпретації аналізу, пов'язана з іменами Г. Фреге та Б. Рассела, передбачає протиставлення «глибинного» логічного аналізу мови «поверхневому» граматичному аналізу. Перші аналітики протиставляли свої погляди підходу об'єктивно-ідеалістичної метафізики, досить помітна залежність їх позиції від магістральної лінії європейської метафізики (від Платона до Гегеля), що розділяла сферу видимості та сферу сутності. П. Стросон, засновник іншої тенденції, критикував расселівську теорію фраз. Надалі він розробляв проблематику реалістичної онтології з урахуванням принципу ідентифікації одиничних об'єктів, займався реконструкцією кантівського вчення про досвід. У галузі філософії мови він був одним із провідних представників так званої інтенціоналістської семантики, що пов'язує мовне значення з намірами того, хто говорить.

Інша тенденція у розумінні філософського аналізу пов'язана з діяльністю британського філософа Дж. Е. Мура. Для даного типу аналізу характерна пильна увага до найвитончених нюансів вживання мовних виразів [1].

Ще одну тенденцію, яка є найвпливовішою лінією в інтерпретації філософського аналізу, заснував Людвіг Вітгенштейн. Діяльність Вітгенштейна зазвичай поділяють на два періоди: ранній та пізній. У ранньому періоді він займався питаннями формальної логіки і на її основі розробив вчення про мову, здатну позначати фактичний зміст реальності. У пізньому періоді розглядав мову як діяльність, що тісно переплітається з іншими, нелінгвістичними видами людської

діяльності. Залишивши завдання виявлення апріорної структури мови та її логічної форми, загальної мови та світу, він звернувся до комунікативної сторони мови [3].

Таким чином, аналітична філософія сьогодні не є цілісним напрямом, що характеризується єдиним уявленням про природу філософії, її завдання та філософський метод. На мою думку, в її рамках можна виділити три напрямки: 1) лінгвістичний, 2) натуралістичний і 3) власне філософський. У певному сенсі імена Г. Фреге та Л. Вітгенштейна стають символами різних напрямків. Наприклад, спираючись на ідеї Л. Вітгенштейна, Г. Бейкер та П. Хакер ведуть боротьбу як з філософами мови, так і зі спробами натуралізації філософії. У лінгвістичному напрямку актуалізуються ідеї Г. Фреге.

Перелік джерел посилань

1. Баранников В.П. Учебное пособие по истории философии / Матренина Л.Ф., Мещерякова И.Н., Никитина Е.А., Ручкина Г.Ф., Скородумова О.Б. – Моск. гос. ин-т радиотехники, электроники и автоматики (технический университет). – М.: 2006. – 120 с.
2. Витгенштейн Л. Философские работы. Ч. I. М., 1994.
3. Грязнов А.Ф. Аналитическая философия: проблемы и дискуссии последних лет // Вопросы философии. 1997. № 9.
4. Комаровская А.С. Философия и ценности современной культуры / материалы XIV РМ науч.-теор сем. студ., асп. и мол. уч. «Инновационные стратегии в современной социальной философии», Минск: БГУ, 2020. – С. 135-138.
5. Козлова М.С. Философия и язык. М., 1972.
6. Малахов В.С. Аналитическая философия // Филатов В.П. Современная западная философия: Словарь. М., 1998.

Семрак Ярослав Сергійович
магістрант
Економіко-гуманітарного факультету
Українського державного
університету науки і технологій

ВЧЕННЯ СОКРАТА ЯК РАДИКАЛІЗАЦІЯ ПОПЕРЕДНІХ ФІЛОСОФІВ

«Чим ближче ми підходимо до небезпеки, тим яскравіше починають світитися шляхи до рятівного, тим більше запитуючими ми стаємо. Бо запитування є благочестя думки».
Мартін Гайдеггер

Передумовою наближення до вічних істин людства є зосередження на витоках філософського бачення. Адже споконвіку філософія була і є синонімом запитування людини, яка намагається зрозуміти і досягнути себе та світ. І хоча філософські запитування можуть мати різний характер та спрямованість, однак до найголовніших питань філософії належать питання про те, що ж таке людина та як їй слід жити.

До числа перших варіантів відповідей на зазначені питання належать твори античних філософів досократичного періоду, з яких почалася європейська філософія. Першим прийнято вважати Фалеса Мілетського з його положенням щодо «води» як першооснови світу, Анаксимандра, який припустив «апейрон» у якості основи буття, та низку інших філософів. Значна більшість наступних мислителів протягом довгого часу підтримували тенденцію виявлення першооснов природи і космосу. А оскільки людина є часткою цього неосяжного космосу, то, відповідно, і жити їй слід згідно за його законами. Для нас важливо, що філософське осмислення людини не виокремлювалося як специфічний предмет вивчення. Як відомо, у вченні Піфагора та його послідовників людина орієнтується на закони космосу. Її спосіб життя окреслюється певними космічними законами і порядками.

Але ж людина є більше ніж частка природи, вона також є часткою суспільства. Це стає явним в умовах становлення античної демократії, які зумовлюють посилену увагу до суспільства та його законів, до змісту понять добра і зла.

Для «фізиків» була переконливою теза про можливість пізнання людини як частки природи, тобто певна відповідність наших знань про природу та уявлень про людину. Для софістів же є безсумнівною протилежна теза, наведена Протагором: «Людина – міра усіх речей». Заслуга софістів полягає у тому, що вони продемонстрували протилежний хід думки, тобто можливість осягнути природу, зосередивши увагу на людському мисленні.

В такому контексті для софістів стає явною релятивність норм людської моралі. Це тривало певною мірою до того моменту, поки не з'явилося нове філософське вчення, засновником якого був Сократ. На відміну від софістів Сократ був переконаний, що єдина мораль існує, що існують загальні чесноти.

Стисла форма виразу нової орієнтації філософії зафіксована в словах Сократа у вигляді заклику: «Пізнай самого себе». Пізнавши самого себе та свої чесноти, людина самостійно вирішує питання про те, як їй жити. При цьому Сократ справедливо звертає увагу на серйозну перешкоду в процесі самопізнання – небажання визнавати свою власну недосконалість та незнання. Для нього, як і для нас, очевидно, що для визнання цього факту людині потрібна сміливість.

У процесі осмислення раціонального бачення етики Сократом, слушно звернути увагу на його «внутрішній геній», або «даймоніон». Переконливою є інтерпретація даймоніону як власної розвиненої інтуїції, яка має божественне походження. Не менш важливим аспектом сократівської філософії та його діалогічного методу є іронія. Підтвердженням цього є магістерська дисертація Серена К'єркегора («Поняття іронії...»).

Співвідносячи позицію філософів досократичного періоду з вченнями софістів та Сократа, правомірно говорити про радикалізацію філософського запитування. Софісти зосереджують свою увагу не на космосі, а на людині та її свідомості. Сократ йде далі, він наголошує на першочерговій значущості для філософії задачі самопізнання.

СУЧАСНІ ЗАПИТИ ПРАКТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

***Петрушенко Оксана Петрівна,**
доктор філософських наук,
доцент кафедри гуманітарних
та соціально-економічних дисциплін
Львівського медичного інституту*

РОЛЬ І МІСЦЕ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У СТАНОВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Років 20–30 тому проблема становлення та розвитку особистості досить широко обговорювалась у нашій філософській та соціально-політичній літературі, оскільки вважалося, що система освіти повинна певним чином впливати на цей процес, надавати людині матеріали для саморозвитку, створювати умови для набуття певних практичних навичок, які будуть реальним ґрунтом для формування самоповаги. Подальші зміни, які відбувалися в системі освіти, зміщувалися виключно в бік набуття достатніх професійних знань, метою яких є конкурентоздатність даної конкретної людини. До цього додаються тренінги в галузі психології спілкування, набуття так званих «м'яких навичок» (soft skills), що стосуються теж в першу чергу психології спілкування. Нарешті, негативне ставлення до ідеологічного тиску соціалістичних часів теж

впливає на відсутність інтенції до вивчення проблеми становлення та розвитку особистості.

Всі ці обставини не відмінюють реального об'єктивного процесу, що відбувається в наш час – народжуються і виростають діти; ті, хто були дітьми, стають дорослими, і так чи інакше набувають особистісних характеристик. Ті, хто були дорослими з певними ідеями та переконаннями, під впливом часу та обставин, в результаті набуття нового досвіду та одержання нової інформації теж можуть переживати певні особистісні зміни. Недарма сучасна теоретична соціологія говорить про соціалізацію протягом всього життя. Що стосується ідеологічного тиску, він теж нікуди не подівся, просто здійснюється переважно не державними органами, а різноманітними політичними силами через засоби масової інформації, кінофільми, слова популярних пісень, Інтернет. Не випадково на зміну концепції деідеологізації, що була висунута Д. Беллом у 60-х роках ХХ століття і проголошувала «кінець ідеології» як суб'єктивного виразу інтересів певних соціальних груп, приходить концепція реідеологізації 70-х років ХХ століття (той же Д. Белл, Р. Арон, О. Лемберг, Р. Нісбет), що говорить про відродження оновленої ідеології сучасного капіталістичного суспільства та необхідність залучення широких верств населення до ідеалів та цінностей сучасного суспільства (зауважимо, що саме формулювання містить у собі маніпуляційний компонент, бо не містить уточнення, про яке саме суспільство йдеться, але очевидно, що не про японське, південноафриканське або південноамериканське, хоча вони також існують у сучасності).

Таке «залучення до ідеалів та цінностей сучасного суспільства» теж передбачає певні цілеспрямовані дії, результатом яких і має стати дане долучення. А оскільки жодна людина не схильна автоматично і беззаперечно виконувати всі настанови і позитивно сприймати всі/любі заклики, тут відбувається повернення до старих проблем – проблем виховання молодих поколінь, що прагнуть усвідомити свою особливість, виробити власне бачення світу, застосовувати нетрадиційні види діяльності, бути особливими і неповторними. У зв'язку з осмисленням процесу входження нових поколінь у вже існуюче суспільство обговорюється проблема девіації або девіантної поведінки. Даний термін

позначає поведінку особистості, яка відхиляється від загальноприйнятого стандарту, порушує соціальні норми (як формально прийняті, так і «неписані»).

У сучасній теоретичній соціології простежується два основних трактування терміну девіація. Перше трактування розрізняє *девіантну* та *делінквентну* поведінку. При такому підході девіантна поведінка – це така, яка передбачає відхилення, яке є неочікуваним, привертає увагу, проте не є небезпечним для оточуючих. Делінквентна ж поведінка – це соціально-небезпечні відхилення, такі як насильство, вбивство. Делінквентні прояви розглядалися як антисоціальні, а тому небезпечні для нормального функціонування суспільства. Проте при такому трактуванні залишається незрозумілим, який критерій можна визначити для чіткого відмежування делінквентної поведінки від девіантної. Наприклад, самогубство слід відносити до девіантної чи до делінквентної поведінки? Людина не вбиває інших, проте має справу з межею між життям та смертю, і, можливо, травмує інших не фізично, так морально.

Друге трактування передбачає, що девіантна поведінка – це будь-яка поведінка з відхиленням від норми. Сюди входять різноманітні варіанти такої поведінки – від слідування незвичній новій моді, пов'язаній з одягом та зачісками, і закінчуючи злочинною поведінкою – пограбуваннями, вбивствами, тощо. При цьому зауважують, що девіантна поведінка може бути початком певних нових тенденцій у соціальному житті, тобто може бути провісником певних прогресивних тенденцій. І все ж таки це відхилення може дратувати і шокувати сучасників. Саме так розглядалися перші жінки-лікарі наприкінці ХІХ століття, музиканти, які створювали музичні твори нового спрямування. При цьому дуже складно визначити на початковій стадії відхилення – дана тенденція небезпечна для суспільства чи позитивна і прогресивна. Крім того, причиною девіації можуть бути просто психічні відхилення. Оскільки кожне суспільство прагне до стабільності та самозбереження, то як правило будь-яка девіантна поведінка не вітається.

Разом з тим девіантна поведінка є необхідним компонентом самостворення особистості, намаганням визначити свою особливість та неповторність. Тому насправді лякати повинна

не девіантна поведінка (особливо підлітка), а її відсутність (за прислів'ям «у тихій водоймі чорти водяться»). Тому розумно було б не уникати девіації, а створити певні канали у суспільстві для реалізації її молодими людьми у суспільно-безпечних формах (секції боротьби для поціновувачів фізичної сили, студії вуличного рисунку для любителів *райтингу*). А проте різні види сучасних суспільств (і демократичні в тому числі) більше сподіваються на діяльність поліції та обмеження девіантної поведінки. Таким чином, можна зробити висновок, що сучасні демократичні суспільства насправді прагнуть не стільки до особистісного розвитку своїх членів, скільки до стабільності як такої (хоча в цьому ж вони звинувачують суспільства авторитарні).

Висоцька Ольга Євгенівна
доктор філософських наук, доцент,
завідувачка кафедри філософії
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти»

ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ МЕРЕЖЕВОГО ІНДИВІДУАЛІЗМУ ЗА ДОБИ МЕТАМОДЕРНУ

Загальною тенденцією для метамодерного суспільства є орієнтація на нові форми відкритості, переформатування культури відносин у феномені мережевого індивідуалізму.

Одними з перших звернули увагу на перехід від атомізованого до мережевого індивідуалізму М. Хардт та А. Негрі, які у концепті множини (від лат. *multitudo*) розкрили сутність цього якісно нового соціального стану.

Множина є «активним соціальним суб'єктом, що діє на основі того, що пов'язує особистості воедино. Множина – це внутрішньо різноманітній, складний соціальний суб'єкт, будова і діяльність якого базуються не на ідентичності чи єдності (і тим більше не на відсутності різниці), а на тому, що в ньому є загального» [3, с. 130]. Якщо для модерного стану суспільства характерні уявлення про такі форми єдності ідентичностей, як

«народ», «клас», «нація», а у постмодерному суспільстві «маса» розривається номадологічними ризомними утвореннями, то концепт множини дозволяє «склеїти» ці розриви на засадах віртуального єднання.

Головною особливістю множини є «плюральність» [3, с. 135], що уособлюється в трансформації індивідів у сингулярії. Останнє поняття утворене від латинського слова *singularis* – «окремий, особливий» і характеризує гранично індивідуалізований соціальний тип, який принципово неможливо ідентифікувати за допомогою якогось загального поняття. Тобто у множині не існує двох однакових сингуляріїв. Сингуляріями є соціальні суб'єкти особистісного спрямування, «чия оригінальність не може бути зведена до рис подібності» [3, с. 129]. Члени маси ніколи не проявляють себе як сингулярії, тобто особистісно. Вони завжди співвідносяться з якоюсь цілісністю. Сингулярії, навпаки, уявляють себе у розрізненні, об'єднуючись лише на засадах умовної спільності «загального» на відміну від «спільного» інших, більш традиційних об'єднань (класу, народу, маси тощо).

Сингулярність, плюральність та відкритість – це головні ознаки культури мережевого індивідуалізму за доби метамодерну. Сингулярії об'єднуються у мережних спільностях за допомогою не лише комунікації, а й нематеріальних форм праці, творчості та відпочинку. Мережевий індивідуалізм виступає новою стадією індивідуалізму, коли людина зосереджена в основному на власному проекті самореалізації та на об'єднанні на засадах самопрезентації й обміну мікродосвідів. Підтвердженням цієї тенденції є масове зниження у нових поколінь колективістських почуттів, їх загальна неполітизованість (за винятком окремих екологічних чи націоналістичних рухів).

Особливістю комунікативних відносин стає пріоритетність індивідуально значимих «мовних ігор» у культурі метамодерну, що реалізується за допомогою перформативно-паралогічних форм єднання. Перформативність задає плюралістичні та гетероморфні моделі взаємодії, перетворюючи Інтернет «у нову форму публічності, де всі виявляються публікою один для одного» [1, с. 23]. Як наслідок, у культурі мережевого індивідуалізму відбувається зсув полюсів між приватним та публічним. Зокрема, для сучасного молодого покоління

віртуальне середовище стає домінантною сферою публічності, тоді як відключення від Інтернету означає перехід у приватну сферу [2, с. 27].

Важливим наслідком цих процесів є суттєве переформатування розуміння приватного та публічного, загального та індивідуального. У цілому, культура мережевого індивідуалізму виступає базовою моделлю життєдіяльності сучасної людини в умовах цифрової реальності. Це потребує суттєвого перегляду структури передання інформації та створення культурних смислів за доби метамодерну. Надмірність, незупинність, швидке застарівання інформаційних повідомлень призводить до фрагментації смислів, формування ефекту їх постійного «забування». Стає проблематичним встановлення нового контракту між традиційними суспільними інституціями та сингулярною молоддю. Найбільш показовою у цьому плані є формальна освіта, яка перебуває у глибокій кризі завдяки переважно негнучкому, віддаленому від потреб сьогодення формату трансляції знань на відміну від множинних неформальних способів навчання, що є більш привабливими для молоді.

Перехід багатьох сфер життя людини у мережеву форму існування прискорився у зв'язку із пандемією коронавірусу, коли рамкові межі між освітою, роботою та дозвіллям були стерті, а зміст приватного та публічного набув нових контекстів. Сьогодні слід створювати нові площадки для єднання з урахуванням готовності молодого покоління до «спів-між-мета-спілкування» за допомогою мережевої комунікації в освіті. Необхідне вибудовування таких конфігурацій взаємодії, які б, з одного боку, фіксували безбар'єрність у прагненнях та доступу до ресурсів, а, з іншого боку, враховували баланс інтересів та індивідуальні освітні траєкторії учасників освітнього процесу.

Отже, культура мережевого індивідуалізму впливає на всі сучасні процеси у суспільстві, демонструючи їх нелінійний, динамічний та відкритий характер. Маючи як позитивну, так і негативну сторони мережевий індивідуалізм визначає сутність метамодерну як спроби подолати розриви постмодернового стану та нереалізованість модернових прагнень західноєвропейського культурного проекту.

Перелік джерел посилань

1. Ботьц Н. Азбука медиа. М.: Европа, 2011. 136 с.
2. Висоцька О.Є. Феномени публічності та приватності в контексті сучасних комунікативних процесів. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 2020, Т. 12, Вип. 1(25). С. 21–29.
3. Хардт М., Негри А. Множество: война и демократия в эпоху империи ; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. М. : Культурная революция, 2006. 559 с.

Хміль Тетяна Володимирівна
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»

АНТРОПОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

На сьогоднішній день антропологічний підхід не є домінуючим у дослідженнях держави, проте тільки через феномен людини можна глибоко осмислити найгостріші проблеми сучасної держави.

Криза ідеї державності – це криза, перш за все, минулих форм контролю та управління людьми, що проявилось у подіях в багатьох державах світу: перша хвиля в 60–70-і роки – Угорщина, Чехія, Франція, Німеччина; друга хвиля – 80–90-і роки – Польща, Югославія, Канада, Росія, а в новому столітті ця криза оселилася в Україні.

Аналіз держави з позицій антропологічного підходу, з опорою на внутрішні відчуття людини, екзистенційний вимір людського буття під час взаємодії з державними інституціями має ґрунтуватися на стосунках довіри та поваги, захисту, зменшення регламентацій та забезпечення простору для ініціатив.

Парадигмальний аналіз держави на основі антропної складової надає можливості описати широку сферу складних взаємовідносин держави та людини в морально-онтологічному і гносеологічному контекстах. Такий аналіз дає можливість побачити місце людини в державі та нові смисли її існування,

фіксуючи несумісність традиційних парадигм державних утворень стосовно індивіда [1, с.43].

Осмислення чотирьох форм антропологічних парадигм, таких як держава прямого примусу, ліберальна держава, неоліберальна та постліберальна, виявляють їх відмінності

Перша парадигма пов'язується з державами традиційного суспільства, що вміщують у собі складний конгломерат влади державотворюючого етносу, своєрідних форм організації життя, релігійної свідомості, культури та характеризується жорстким примусом підданих.

Друга відрізняється ліберальною ідеологією, що просуває, по суті, антиетатичну концепцію, що зменшує роль держави на користь громадянського суспільства. Завдяки таким змінам з'являється новий тип людини як громадянина, що має право публічно захищати свої інтереси.

Третя неоліберальна парадигма поглиблює розрив між інтересами індивіда та держави, поглинаючи громадянське суспільство. Держава втручається в усі сфери соціального буття, що є підставою для контролю над особистістю. Держава стає законодавцем абсолютної етики, як інструменту консолідації суспільства. За допомогою політичної, ідеологічної, інформаційної маніпуляції підвищується владний контроль всупереч захисту громадянських прав на критичне ставлення громадськості до моральності цілей та методів публічного управління та державній ідеології.

Постліберальна парадигма держави характеризується комунікаційною активністю населення, що приводить до суперечності з старими засобами контролю та новою реальністю, новими смислами, вносячи інше розуміння свободи [2, с.34]. Зміни відбуваються на тлі відкритого інформаційного простору, бурхливого розвитку мережевих взаємозв'язків, індивідуальної мобільності, що суттєво змінили орієнтації людини та її уявлення про своє місце у світі.

Сьогодні значно менше людей вважають для себе важливим пов'язувати свої особисті перспективи з майбутнім існуванням держави та спільнот, що спираються на структури національної держави та належність до громадянства як правового інституту.

Відчуття себе частиною національно-державної спільноти не сприймається як складова самоідентифікації, її заміщують

інші особистісні та групові пріоритети. Національна (тобто, орієнтована на країну походження, що ототожнюється з поняттям історичної нації) складова втрачає колишнє нормативне значення для самоідентифікації індивіда як члена політичної спільноти відносно ліберальних цінностей, таких як самодіяльність, доступ до культури, гідність, повага до прав і свобод інших. При цьому людина, її інтереси, самореалізація стають головними цінностями суспільства в його різноманітності – національної, культурної, гендерної тощо. Для свого збереження, як цивілізаційного інституту, держава буде вимушена враховувати нові обставини в процесі соціального управління в пошуках балансу між традицією та новацією, націоналізмом та глобалізмом, унікальністю та універсалізмом.

Реалізації цієї потреби має слугувати врахування особливостей певних адміністративних територій України, котрі, на основі власних повноважень у межах чинного законодавства, в змозі подолати суперечливість антропологічної складової громадянської ідентичності. Таким чином, держава має дійсно орієнтуватися у своїй діяльності на людиновимірну парадигму сучасного публічного управління.

Перелік джерел посилань

1. Гальчинський А. Глобальні трансформації, концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук.вид. – К. Либідь. – 2006. – 312 с.

2. Берлин Исая. Философия свободы. Европа / Предисловие А.Эткинда. М.: Новое литературное обозрение, 2001. – 448 с.

Айтов Спартак Шалвович
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та українознавства
Українського державного університету науки і технологій

**ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ
ЯК СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ
ТА АНАЛІЗ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ**

Історична антропологія як сучасна філософія історії досліджує ментально-культурний горизонт каузальності, сутності і можливих перспектив розвитку людства, у тому числі й її геополітичної складової [1, с. 8–9]. У фокусі студій цієї філософської дисципліни є проблематика інтегративного впливу психологічно-культурних і географічних чинників історичних та соціально-політичних процесів на усіх змістовних рівнях на розвиток країн й «локальних цивілізацій». Різною мірою зазначене проблемне поле осмислювали О. Шпенглер, В. Шубарт, А. Дж. Тойнбі, С. Хантінгтон. Н. Фергюсон.

Геополітика вивчає великий спектр чинників глобальних політичних процесів, зазвичай у межах великих інтервалів часу. Основи цієї дисципліни були сформовані у студіях Ф. Ратцеля, К. Шмітта, Х. Дж. Маккіндера, А. Мехена. Геополітиці властивий високий рівень полідисциплінарності та науковий діалог із широким колом дисциплін як соціально-гуманітарного циклу, так і природничого. Разом з тим, пізнавальні взаємодії теоретичних підходів філософії історії та геополітики в аналізі глобальних політичних процесів є вельми істотними. Студії геополітичної проблематики, реалізовані з точки зору осмислення масштабних історичних процесів, довготривалих трендів розвитку людства, властиві концепціям О. Шпенглера, А. Дж. Тойнбі, С. Хантінгтона, Н. Фергюсона. Так, теоретична модель «занепаду Європи», створена О. Шпенглером, має на меті обґрунтування та осмислення духовних, соціокультурних і політичних вимірів занепаду західноєвропейської цивілізаційної спільності [5, с. 12–14]. А. Дж. Тойнбі прагнув застосувати підходи теорії «локальних цивілізацій» для аналізу геокультурних та геополітичних

процесів ХХ ст. У праці «Цивілізація перед судом історії» вчений аналізував історичні аспекти геополітичної динаміки відокремлених згідно його концепції культурних світів та особливості взаємовідносин між ними [2, с. 366–367]. Особливу увагу А. Дж. Тойнбі акцентував на осмисленні цивілізаційного діалогу західної та незахідних культур.

Теорія «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона певною мірою є логічним продовженням концепції А. Дж. Тойнбі. Американський вчений, порівняно із науковими підходами автора «Осягнення історії», значно більшу увагу приділяє поєднанню «інтелектуального інструментарію» філософії історії та геополітики. Це викликано основним об'єктом його дослідження – геополітичним конфліктним потенціалом ХХІ ст. [4, с. 13–14].

Н. Фергюсон осмислює історичне та геополітичне значення і особливості західної цивілізації у загальному процесі розвитку «локальних цивілізацій». Вчений є прихильником концепції європоцентричності, навіть «британськоцентричності» всесвітньої історії останнього тисячоліття. Сучасне геополітичне лідерство країн Західної Європи та США Н. Фергюсон пояснює ефективністю соціально-економічної, юридичної та культурної матриці західного цивілізаційного світу, яка склалась протягом його історичного розвитку [3, с. 19–21]. На відміну від наведених філософсько-історичних концепцій історична антропологія як сучасна філософія історії фокусує теоретичні студії на осмисленні широкого кола проявів ментального і соціокультурного горизонту історичної і геополітичної динаміки, світоглядних і морально-етичних цінностей суспільного розвитку минулого, норм і установок індивідуальної та суспільно-значущої поведінки як мотивуючих та тих, що утворюють сенси чинників розвитку минулого. Психологічно-культурна сфера суспільства володіє самостійністю і значним рівнем незалежності у своєму функціонуванні й істотно впливає на практично всі аспекти суспільного буття та геополітичної динаміки. Тому застосування оригінальних, порівняно з іншими філософсько-історичними концепціями, теоретичних підходів історичної антропології до аналізу геополітичних процесів дає змогу для релевантного осмислення їх ментально-культурних основ. Це

дозволяє краще розуміти сутність, регіональні особливості і перспективи геополітичних процесів.

Перелік джерел посилань

1. Айтов, С.Ш. Сучасна філософія історії: історично-антропологічний горизонт. Д. : Ліра, 2018. 368 с.
2. Тойнби, А.Дж. Цивілізація перед судом історії / А.Дж. Тойнби. избр. соч. в двух томах. Том 2; [пер. с англ.]. М.: Айрис-Пресс, 2004. 592 с.
3. Фергюсон, Н. Цивілізація. Як Захід став успішним; [пер. с англ.]. К.: Наш формат, 2017. 488 с.
4. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон; [пер. с англ.]. М.: АСТ, 2006. 571 с.
5. Шпенглер, О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / О.Шпенглер: в двух томах; [пер. с нем.]. Том 1. Минск.: Харвест, 1999. 640 с.

Возняк Ореста Тарасівна
кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії, соціології і релігієзнавства
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)

ЗНАЧЕННЯ ДІАЛОГУ ДЛЯ СУЧАСНОГО СВІТУ

У сучасному світі проблеми спілкування набувають особливої гостроти. Наше повсякденне життя безпосередньо стає ареною зустрічі та зіткнення різних конфесій, культур, світоглядів та ціннісних світів. Але водночас зростаюча динаміка міжособистісних і міжкультурних контактів не лише руйнує традиційні форми людських стосунків, але й сама по собі постає як відчужена від людини, не створюючи нових форм людських взаємин, які були б онтологічно вкорінені в самій людській сутності, тобто створювали цю сутність, розгортали саме людський зміст, були «грунтом і добривом», з якого росте і визріває особистість.

В нашу «епоху бездомності» (за термінологією М. Бубера) світ вже не здається гармонійно впорядкованим цілим, і людині важко знайти собі «затишне місце» в ньому. Саме тому поширюється почуття неприкаяності та сирітства.

Вихід із такого стану, на нашу думку, полягає в освоєнні *культури діалогу*. Саме діалог є чимось невичерпним, таким, що виражає саму сутність людини, є індикатором людськості і людяності, бо поки існує людина, існуватиме й її діалог з Абсолютом та іншою людиною, існуватиме одвічне запитування, пошук відповіді на одвічні проблеми. Таким чином, кожна людина так чи інакше стає на шлях філософа, який осмислює себе і Всесвіт, і запитує про світ, питає про себе, а питаючи про себе, питає про весь Всесвіт. І чим більше це запитування піднімається на високий теоретично-духовний рівень, тим більше потребуватиме чіткої професійної постановки важливих питань та максимально артикульованої, аргументованої відповіді. Отже, філософія просто зобов'язана (за своєю суттю) подати людині певні моделі діалогу (показати зразки діалогу в історії розвитку людського духу – історії філософії, мистецтва та релігії), навчити людину запитувати і чути відповіді на свої питання і розуміти, що таке діалог та *перебування в діалогічній позиції*. Адже ми все життя проживаємо в ситуації діалогу (деякому незнанні та запитуванні про все суще). І філософія успішно бере на себе цей тягар відповідальності в діалогічній традиції, розкриваючи суть поняття діалогу та деякі секрети «стояння в діалозі» – буттявання.

Варто зазначити, що тема діалогу має не лише теоретичне і філософське значення, а й велике практичне, і, в деякому сенсі, велике історичне значення. Особливо зараз, в умовах нестабільності суспільного життя тема діалогу напряду пов'язана з проблемами вирішення конфліктів, що виникають (соціальних, національних, релігійних, політичних тощо). В даному випадку діалог може розумітися як *метод розв'язання цих проблем, деяка позиція*, в якій кожен співрозмовник шукає точки зближення, а не роз'єднання, *такий спосіб полеміки*, в якому кожен допомагає шукати один одному істину, доповнює думки іншого своїми думками в ім'я чогось високого і об'єднуючого (Бога, Істини, Миру, Єдності). Таким чином форма (вихідний методологічний принцип – діалог) полеміки

визначатиме її зміст. У такій формі спілкування апріорі відкидається байдужість, агресія, користь, заангажованість. Об'єднуючим двох співбесідників буде щось третє – Ми (деякий вищий смисл, Істина):

Варто зазначити, що діалогічна проблематика пронизує християнство в усіх його аспектах: як у онтологічно-сутнісному, так і у практично-повсякденному. Діалогізм є конститутивним принципом і догматів, і таїнств, що складають основу церковного життя (зокрема Євхаристія), і внутрішньої структури Церкви в її ідеальному варіанті, і формування соціальної позиції Церкви. Таким чином внутрішній смисл християнства не може бути втраченим чи адаптованим і пристосованим до сучасності. Адже він вибудовує реальність на основі зв'язку з трансцендентним, який розкривається нам як спілкування з Богом живим у реальному часі.

Поняття *спілкування* позначає суб'єкт-суб'єктну взаємодію, що має духовно-практичний характер, тут завжди присутнє певне ставлення, відношення до Іншого. Спілкування є конститутивною засадою особистості. Поняття *спілкування* зосереджене саме на становленні особистості і фіксує *особистісно-екзистенційний* зв'язок між людьми. В основі спілкування лежать людські смисли, які постійно збагачуються в процесі прийняття Іншого і творчому пошуку спільної позиції.

Діалог – це *спосіб безпосереднього входження* суб'єктивності в мережу міжсуб'єктних взаємин. Звідси розуміння спілкування як такого, що позначає стосунки цілісних суб'єктів (людських особистостей), творення ними певної спільності. Філософські концепції по-різному описують цю спільність: спільнота, комунітас, *соборність*. В богослов'ї зустрічаємо такі поняття як євхаристійна єдність, спів-причетність. Діалог виступає також і шляхом духовного розвитку особистості через постійне відношення з іншими (іншим Ти). Іншим виступає не лише інша людина в якості Ти, інший Я як Ти, а й Бог як особистість, Ти, з яким людина може спілкуватись. Діалог виступає найвищою якістю людських відносин, необхідною для становлення нашої свідомості, волі, почуттів.

Діалогічний принцип сутнісного, особистісного звернення на Іншого, що лежить в основі християнства, дає змогу

вибудовувати та здійснювати соціально-моральні імперативи, гідні власне людської сутності.

Якщо прийняти до уваги тезу про глибинну діалогічність християнської традиції, то можна з певністю говорити, що рух християнства «назовні», його екуменічна та міжрелігійна взаємодія повинні проводитись не абстрактно-соціальними методами, але на основі діалогічно фундованої спрямованості на *сутнісне Інше* (а не на формально-соціальне) – активне вслухання в Істину всіма можливими методами: особистим спілкуванням з Богом (в молитві, таїнствах Церкви), спілкуванням з ближніми, екзистенційним зверненням на них, співпричетністю до певної духовної традиції. Проте цей рух постає водночас і як рух «вглиб».

Таким чином, можна стверджувати, що без освоєння культури діалогу гострі проблеми сьогодення не можуть бути адекватно розв'язані. Християнська ж традиція глибинного діалогізму сприятиме такому освоєнню.

Ковтун Людмила Володимирівна
*аспірантка ОНП «Філософія»
кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»
(науковий керівник: проф. Шабанова Ю. О.)*

«ФІЛОСОФІЯ ПЕРЕКЛАДУ» ЯК ДІАЛОГ ЧИТАЧА ТА АВТОРА

У пошуках визначення «філософії перекладу» спробуємо запропонувати її зміст *«як філософська методологія творчої адаптації сенсів першоджерельних текстів до смислового поля актуалізованих запитів на тлі кумулятивного простору первинного змісту»* [1, с. 56], окреслюючи інтереси широкого кола читачів-реципієнтів філософських перекладів та інтерпретацій.

Для здійснення якісної комунікації між автором та читачами тексту, що зазнав перенесення в іншу культурно-мовну та історичну площину, варто звернути увагу на

специфіку філософського тексту, першочергово орієнтованого на висвітлення внутрішнього діалогу. Головною метою перекладу визначимо збереження та перенесення саме смислу закладеного автором в межах поданого в тексті змісту першоджерела. Повністю поділяючи погляд Р. Штольце [2], який зазначає: «Перекладач втілює зміст вихідного тексту і стає співавтором цільового тексту, але перш ніж перекласти вихідний текст він/вона має зрозуміти повідомлення. ... У центрі уваги перебуває компетенція перекладача, яка є глибоко суб'єктивним явищем у стосунку до розуміння і письма, і цю ситуацію краще аналізувати з урахуванням здобутків герменевтики» [2, с. 49], – розуміємо, що саме філософська спільнота стає «замовником» та «гарантом» діяльності перекладача, робота якого має здійснюватись у межах герменевтичного підходу, що передбачає чітке розмежування перекладачем власної точки зору і того, що насправді виражає текст [2]. Тобто переклад може здійснюватись звичайним перекладачем, проте «декодування» автора і його «мовної гри» має передувати перекладу і лягти в основу змісту новостворюваного тексту в узгодженому дослідниками форматі задля збереження смислу. Перекладач у такому разі зможе приділити основну увагу оформленню змісту тексту, що дозволить адаптувати текст для сприйняття читацькою аудиторією.

За Н. В. Чепелевою: «Розуміння – це процес засвоєння та породження смислів, основними характеристиками якого є відновлення смислу (концепту) вихідного повідомлення та синтез нового смислу, що здійснюється в результаті взаємодії, зіткнення смислу, який був закладений в текст його автором, і смислового поля суб'єкта, що сприймає дане повідомлення» [3, с. 53]. Тобто в перекладі читач має самостійно зрозуміти першоджерельний текст, а не ознайомитись з новим смислом, що виник завдяки перекладачеві чи власне філософу. Переклад має дозволити авторові та читачеві «зустрінутись» в межах одного мовного простору і вплив «посередників» не має бути відчутним.

Автор має отримати змогу «заговорити» іноземною для себе мовою і використати свій власний код для донесення смислу свого повідомлення рідною для читача мовою. Для перевірки правильності декодування, а відповідно розуміння,

потрібно переструктурувати текстовий матеріал. Це допоможе правильно побудувати смислову структуру тексту перекладу й «виділити його головну думку, визначити суттєве, встановити смислові зв'язки між окремими елементами твору. Невиконання операції переструктурування текстового матеріалу веде до викривлення його розуміння. Це пов'язано передусім з тим, що окремі смислові блоки твору нерідко містять інформацію, яка відрізняється від тієї, котру вони могли б нести, будучи включеними в інший контекст. Переструктурування, таким чином, дає можливість зрозуміти текст у його цілісності, виділивши головний його зміст» [3, с. 56].

Під час оформлення перекладу філософського тексту, важливо усвідомлювати, що розуміння проявляється в діалозі між автором та читачем завдяки його (перекладача) компетентному посередництву. «Результатом такого діалогу є синтез нового смислу, що виникає в результаті взаємодії, зіткнення смислових позицій співбесідників» [3, с. 57–58].

Таким чином, перекладач має передбачити цілу низку можливих діалогічних реакцій на новостворений текст, спричинених розбіжністю точок зору, зіткненням смислових позицій автора та майбутнього читача.

Переклад філософського тексту є складним та багатоплановим процесом, неможливим без людської здібності до розуміння та усвідомлення сенсів. Сучасний етап створення власного україномовного фонду перекладів класичних і сучасних філософських текстів знаходиться в процесі становлення, що підвищує рівень його запитаності. Усвідомлення чинників, що впливають на якість остаточного тексту перекладу формують засади «філософії перекладу», які дозволяють розглянути процес створення перекладу з боку автора, перекладача та читача й описати методологію здійснення такого перекладу, концентруючись на висвітленні ходу міркування автора, що має спонукати до подальшої філософської рефлексії.

Розуміння першоджерельного тексту цільовою мовою сприяє розширенню смислових меж філософського повідомлення через опанування глибин твору та подальших трансформацій на якісно новому рівні.

Філософія мови є сталим концептом на сучасному етапі формування філософської думки, який логічно перетікає в інтерпретацію текстового повідомлення та його багатозначність. Міжмовний переклад має прагнути до трансляції сенсів через визначальний концепт людини, як носія інтуїцій змісту.

Перелік джерел посилань

1. Ковтун Л., Шабанова Ю. Проблемне поле «філософії перекладу» // Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках, 2020. Т. 3. вип.1. с. 51–61.
2. Штольце Р. Герменевтика і переклад. Енциклопедія перекладознавства: у 4 т. Т. 1: пер. з англ./ за ред.: Івз Гамбієра та Люка ван Дорслара; за заг. ред.: О. А. Кальниченка та Л. М. Черноватого. – Вінниця: Нова Книга, 2020. С. 49–55.
3. Чепелева Н.В. Текст і читач: посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 124 с.

Одинець Оксана Анатоліївна
*аспірантка ОНП «Філософія»
кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»
(науковий керівник: проф. Шабанова Ю. О.)*

ХОЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ЛЮДИНИ

В першій чверті ХХІ ст. розвиток людини приходить до синтезуючої фази узагальнення попереднього інтелектуального, соціального та духовного досвіду, відчуваючи потребу в новій якості цілісного світоосмислення. Доба постмодерну, проходячи крізь плюралістичні прояви різновекторних філософських пошуків, «привертає увагу до змін, що відбуваються у сучасному світі: в соціокультурній реальності, інтелектуальній, науковій та художньо-естетичній сферах» [1, с. 503]. Для нього характерні відмова від онтології, від логічної системності тексту та теоретизування, вичерпання віри в прогрес в якості фактору перетворення світу, відмова від

лінійного мислення та універсальної мови, звернення до феномену «подвійної присутності». «Посмодернізм не проти віри в будь-яку ідею, але він проти абсолютизації або домінування її над іншими» [2, с. 12]. У цей період людина все більше виступає об'єктом міждисциплінарних досліджень, що прагнуть реконструювати цілісну єдність всіх сфер антропо-буття.

Ця тенденція простежується в трансформаційних зрушеннях в сучасній медичній антропології, що прагне відновити не тільки єдність тілесного, душевного та духовного, а й єдність теологічного, космологічного та природного в людині. Виходячи з цього актуалізується концепція холістичної медицини (холізм з грец. ὅλος (holos) – цілий, увесь), яка розглядає людину цілісно, об'єднуючи традиційні і нетрадиційні підходи до її розуміння. Холістичне сприйняття людини бере до уваги всі потреби людини, не тільки фізичні, але і психологічні, соціальні, і розглядає їх як єдине ціле.

Важливим напрямком у наукових дослідженнях холістичного підходу в сучасних умовах, на нашу думку, є пошук інтеграційних моделей і причинно-системного аналізу. Сучасний холістичний підхід, поєднуючи частини системи людини в одне ціле, має враховувати глибинну мету її існування на основі причинно-наслідкових зв'язків. Вдалою, на наш погляд, спробою осмислення цілісного підходу та причинно-наслідкових зв'язків є започаткована В. Поляковим міждисциплінарна сфера науки – універсологія [3, с. 16].

Синтезуючи досвід світової культури і спираючись на трактати великих мислителів минулого, таких як Платон, Аристотель, К. Юнг, О. Блаватська, О. Реріх, А. Бейлі, а також дослідників ХХ століття, таких як Л. Виготський, К. Левін, О. Леонт'єв, В. Франкл, універсологія викриває чіткі взаємозв'язки світобудови з життєвим світом людини (в тому числі його здоров'я) як підсистеми світу: вказуючи на космізм людини, її внутрішнє прагнення до вищих цінностей, духовного розвитку, потреби в розвитку душі [4, с. 122].

Таким чином можна припустити, що у період постмодернізму цілісність (холізм) – це не тільки з'єднання частин в синтетичне ціле, а й прагнення до здійснення мети існування людини – усвідомлення внутрішньої причини та призначення життя людини, її розвитку і гідної реалізації, що

дозволяє говорити про причинно-системний холізм в сфері здоров'я, психології та філософської антропології.

Перелік джерел посилань

1. Історія філософії : підручник / В. І. Ярошовець, О. В. Александрова, Г. Є. Аляєв та ін.; за ред. В. І. Ярошовця. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010.
2. Шабанова Ю.О., Яременко І.А, Тарасова Н.Ю.. Історія філософії: Сучасні комунікативні вчення, навч. пос. – Д.: Національний гірничий університет, 2010. – 120 с.
3. Поляков В.А. Философия жизни. Путь творения. – М. 2010. 103 с. (Международная научная школа Универсологии).
4. Одинець О.А. Проблема ідеалу і ціннісних орієнтирів у вихованні та оздоровленні людини. Універсалії науки та освіти: формування світогляду особистості нової епохи: матеріали 4-ї Міжнародної наук. конф. – Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 144 с. С.121-124.

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ ВИМІРАХ

*Лімонченко Віра Володимирівна
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри імені професора
Валерія Григоровича Скотного
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка*

БОЛОТНІ ВОГНИКИ ПРАГМАТИЧНОЇ ОСВІТИ

Прагматична утилітарність неухильно домінує в житті цивілізованої людини, при тому, що і світове мистецтво, і філософськи орієнтовані інтелектуальні практики свідчать про вузькість і недалекоглядність установок близької користі та безпосередньої ефективності, що я позначила як болотні вогні.

Вся історія людства вражає невідповідністю між тим, що люди знають як істину, і тим, як вони живуть. Представляючи творчість Слотердайка, Перцев згадує його найменування сучасної ситуації «дифузним цинізмом»: всі знають, які мають бути ідеали, але не слідують їм, люди пройшли процедуру освіти – але не просвітилися [1]. У формі сумного жарту він називає таку ситуацію диктатурою двієчників, які стали умілими менеджерами. Пропоную розглянути контури такої освіти.

Прямолінійне прийняття домінування ділової практичності підпорядковує теоретичні форми діяльності утилітарно-суспільним цілям, і це згубно позначається на житті. Микола

Бердяєв, аналізуючи післяреволюційну ситуацію 1906 року зазначав, що акцент на суспільно значимій справі, який робить народницька інтелігенція, приводить до того, що вважалося «майже аморальним віддаватися філософській творчості, у цьому роді занять бачили зраду народу та народній справі. Людина, надто занурена у філософські проблеми, підозрювалася в байдужості до інтересів селян та робітників. До філософської творчості інтелігенція ставилася аскетично, вимагала помірності (рос. *воздержания*) в ім'я свого бога – народу, в ім'я збереження сил для боротьби з дияволом – абсолютизмом» [2, с. 12]. У наші дні прийняті інші «імена бога і диявола»: вони вводяться або державними чиновниками, які встановлюють пріоритетні напрями розвитку науки дослідницьким інститутам, або ЗМІ, які переводять настрої вулиці в словесну форму і найчастіше «обоожнюють» лібералізм і євроінтеграцію в химерному поєднанні з ідеологією унітарної національної держави. Але спосіб залишився той самий і максими ліберальної політкоректності (або Бог) працюють так само утилітарно і насильницькі, як засуджувані принципи тоталітаризму (що рівно диявол).

При розгляді змоглядності теорії та практичності життя їх апорійність зникає, як тільки в поле зору потрапляє мислення – як відомо, немає нічого практичнішого за хорошу теорію. Сьогодні цінується знання застосоване, і студенти дуже рано починають працювати, внаслідок чого швидко освоюють різні життєві стратегії. Важливість цього заперечувати не варто, хоча сприймати всі стратегії, які пропонує життя, досить проблемно – адже спочатку їх треба осмислити, тобто, співвіднести близькі та віддалені перспективи, а головне усвідомити їхнє місце в цілісності світу. Бажання швидкої та ефективної результативності загострює увагу до легко видимого та обчислюваного, нехтуючи тим, що готує результат. Коли у суспільстві домінує прагматична спрямованість, це різко змінює нормальний розвиток науки і як наслідок – агресивно-неосвічене втручання різного характеру ідеологій, характерних для суспільств, збуджених мріями про світле майбутнє. Світле майбутнє бачиться різним – європейським, комуністичним, національно-чистим, технократичним. Рух по лінії утилітарної мети неминуче набуває форми насильства і людину забирає

потік злободенності, змушуючи стати тим, що вимагає владний час.

Можливість утримувати незлианність з ідеологічним мейнстримом реалізується знаннями, названими відстороненими, якими, як відомо, насамперед займається філософія. Вони вкрай необхідні, оскільки культивують здатність відволіктися від автоматизму сформованих обставин – а це перша підстава творчості як центрального виміру «природи» людини, причому головний вимір творчості – це цілісність людського життя, яке вибудовується.

Так звані «відсторонені» знання, що не застосовуються прикладним технічним чином, стосуються самої людини і часто не набувають предметно-об'єктивної форми, залишаючись через це непомітними і непотрібними. Техніко-наукове оснащення перетворювальної діяльності супроводжується архаїчним редукованим мисленням про людину. Уміння грамотно мислити людину найчастіше відсутнє – вважається, що відповідь на це питання дають біологія та медицина, через що людина вкладається на прокрустове ложе натуралізму.

Прагматизм сучасних студентів – не наслідок продумування найбільш виправданих шляхів до істини, цей шлях вимушений, і цілком достовірно звучить теза, що орієнтований на успішність сучасний студент перебуває у ситуації психозу. Одне з важливих умінь, вирощуваних живописом, літературою, музикою, та й філософією – вміти виробити дистанцію стосовно нестримного споживання, набуті здатність споглядання як включеності у світ не за допомогою переробки і поглинання його, але залученого до нього цілісною присутністю.

Утилітарний прагматизм як визначальний вектор сучасної освіти усуває найчудовіші речі, які можливі для людини, і робить її маріонеткою соціуму, що конститує навіть найінтимніші сфери бажань та мрії. Часто помічається небезпека легкого маніпулювання такою людиною, що стає слухняною зброєю, але й не менш небезпечний її бунт – уражена власною нікчемністю людина живе за принципом «Світу провалитися, але щоб мені завжди чаю пити!». Зростаюча агресивність – свого роду протест проти утилітарності здорового глузду, який, оскільки він здоровий – знаходить можливість вислизнути і в неутилітарну розкіш

насолюди, яку дарують філософія та мистецтво, і у безкорисливе волонтерство, що й залишає нам надію.

Перелік джерел посилань

1. Александр Перцев: «Слотердаjk привлекает меня своим юмором». URL: <http://chitaem-vmeste.ru/zvyozdy/interviews/aleksandr-pertsev-sloterdajk-privlekaet-menya-svoim-yumorom>

2. Бердяев Н. А. Философская истина и интеллигентская правда // Вехи. Из глубины. М.: Правда, 1991. С. 17–18.

Ільїн Володимир Васильович

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;*

Ільїна Антонїна Анатолїївна

*доктор філософських наук, доцент,
завідувачка кафедри філософії та культурології
Київського національного університету
технологій та дизайну*

КУЛЬТУРА НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Сучасна цивілізація є результатом розвитку науки і знання. Для всіх – і хто вчить, хто вчиться і хоче вчитися – добре відомо, що сьогодні найважливішим пріоритетом освітньої діяльності є підготовка творчої, знаючої особистості, здатної до самонавчання, відповідальності, готовності до майбутнього, адаптації до непередбачених ситуацій, орієнтації в складних викликах життя. У всіх навчальних програмах України зазначається, що сучасний учень і студент повинен формувати в собі компетенції, на основі яких виробляються здібності до конкурентоспроможності, цілеспрямованості, самостійного прийняття рішень, розробляти варіанти різних підходів до

реалізації плану дії, прогнозування і всебічний аналіз проблемних ситуацій.

Правильні, красиві слова, які давно всі знають, давно всі говорять і до яких всі звикли. І кожного разу, коли їх з натхненням промовляють, здається: ще одне зусилля, і нове покоління молодих, розумних людей, сповнених знань, професійності, компетенцій, почнуть енергійно по-новому будувати і перетворювати світ. Але чи не схоже це на слова Архімеда: «Дайте мені точку опори, і я переверну Землю»? Або слова Р. Декарта: «Дайте мені матерію, і я побудую світ»? Однак Земля залишилася на своєму місці, і світ залишився той самий. Ніхто не ставить під сумнів ні авторитет вченого Архімеда, ні авторитет філософа і математика Р. Декарта. Як і багатьох інших вчених, наукові досягнення яких увійшли в інтелектуальну спадщину людства, основу сучасної культури, науки, освіти. Вони складають фундамент формування людини розумної, яка відповідає реаліям сьогодення.

Дійсно, розум, знання – основа освітньої діяльності. Віра в силу освіченого розуму сформована, як відомо, головним чином філософами епохи Просвітництва. Вона ґрунтувалася на досягненнях науки того періоду, яка довела розумне облаштування природи. На цій підставі філософами-просвітителями було поставлено завдання закласти такі основи моралі, науки і релігії, які б відповідали властивому людині розуму, який повинен вибудувати за аналогією природи розумно облаштоване суспільство. Це привело до просвітницької ідеології, на основі якої сформувалися великі утопії ХІХ століття, зокрема марксизм. У другій половині ХХ століття «просвітницький розум» у передових країнах Заходу втратив своє значення (на те вони й передові). Але наша країна майже до кінця минулого століття перебувала в тотальності впливу марксизму, сформованого на ідеях Просвітництва. Звідси безумовна віра в силу освіти, яка повинна навчити «вічному», «доброму», «розумному».

Вона, ця віра, залишається такою і сьогодні, концептуалізуючись у відому дихотомію: «вчення – світло, невігластво – темрява». Але віра ніколи не дана людині готовою, завершеною, остаточною. Віра – це пошук віри, це «стрибок в невідоме» (К. Барт). Віра парадоксальна, вона повинна збуджувати, тривожити розум, а не вселяти спокій і

незворушність. Один із парадоксів віри в тому, що вона не гарантує впевненості, а тільки відкриває шляхи до самої себе, неповторної і різної, породжуючи сумніви і тривогу.

Так само віра в силу розуму, освіченість повинна виходити з їх неоднозначності, в якій поєднується і позитив, і негатив. Загальна система освіти, яка орієнтована на досягнення певного позитиву – творчої, професійної, знаючої, конкурентоздатної і т. д. людини, разом з тим повинна враховувати постійні девіації (відхилення) на цьому шляху. Насамперед, а чи потрібно суспільству, щоб всі були саме такими індивідами? Уявіть, що навколо Вас одні Сократи, Ейнштейни, Білл Гейтси, академіки, винахідники, архітектори тощо? Чи буде таке суспільство дієздатним, спроможним підтримувати свою життєдіяльність?

Ми живемо в епоху, яка цінує тих, хто досяг успіху. Сьогодні вже не так важливо, який ти шлях вибрав: спорт, політика, бізнес, наукова кар'єра, чи ти зубами перетягнув на кілька метрів завантажений вагон, шахрайськими маніпуляціями здобув мільйони, став героєм скандалу, виграв перше місце в конкурсі дурнів, обманув партнера тощо. Головне, що це дало певні дивіденди, на тебе звернули увагу, ти можеш досягнути певного статусу, зайняти відповідну «нішу» в суспільстві. В умовах інформаційно-цифрової реальності головним явищем життя людини стає масштаб прикутої до неї уваги. Це постійні топ-новини, предмет розмов та страхів, повсюдність знаків присутності в усіх публічних місцях. В «інформаційній дійсності хто володіє увагою, той володіє світом» [2, с. 238].

У такій ситуації постає питання: для чого вчитися? В умовах аграрного суспільства, суперечності між містом і селом відповідь була проста: щоб волам «хвости не крутити». В індустріальну епоху вища освіта стала індульгенцією для переходу до іншої соціальної страти – інтелігенції, стати «начальником». Традиційно життя було розділене на дві взаємодоповнюючі частини: перший період – навчання, за яким, у другому періоді, йшла робота за одержаними знаннями, інформацією та фаховим вмінням. Але сьогодні, коли людство вступило в «суспільство знань», коли трансформуються базові структури життя, поглиблюючи його розривність, ця модель явно застаріла. Якщо індивід хоче й надалі відповідати викликам часу в економічному,

культурному, соціальному сенсі, потрібно постійно вчитися, шукати нові ідеї і смисли, переробляти себе, навіть у зрілому віці.

Отже, потрібно вчити не лише для одержання знань, а вчитися бути сучасним, що передбачає своєрідність, унікальність, самостійність, які повинні стати нормою. Саме тому батьки і учні шукають нові школи, ліцеї, їдуть вчитися за кордон, розповсюджується приватна освіта, а навчальні заклади пропонують нові спеціальності, професії, навчальні програми, факультативи тощо. Всі зрозуміли, що майбутнє – це не те, що буде потім, не скоро; воно вже наступило, прийшло, і ми дедалі більше змушені мати справу з надрозумними комп'ютерами, «штучним інтелектом», біотехнологіями і нанотехнологіями. Причому вони можуть маніпулювати емоціями і знаннями з надприродною точністю, ставлять перед необхідністю постійно змінювати свою професію, яка взагалі може стати непотрібною. Як варто діяти в ситуації величезного обсягу інформації, яку важко сприйняти й проаналізувати? Щоб вижити в такому світі, досягнути певного комфорту, потрібна висока інтелектуальна «гнучкість», вміння оперувати резервами знань, володіти не надуманими, утопічними, а реальними компетенціями.

Видатний німецький філософ ХХ століття М. Гайдеггер вказував на три виміри часу буття людини: минуле, теперішнє і майбутнє. Минуле виступає як «фактичність»; сьогодення – як «залежність від речей»; майбутнє – як «проект», який визначає наші життєві плани, енергію діяльності. В цьому аспекті плин часу життя йде не від минулого до майбутнього, а навпаки. Все найбільш важливе в людини попереду, а не в минулому, яке вже відбулося. А майбутнє належить тим, хто зуміє поєднати непоєднане, знаходити нові смисли і, таким чином, адаптуватися до «безжальних» викликів все ще не пізнаної природи і непередбачуваного розвитку цивілізації. Іншими словами, все життя людини залежить від того, ким вона хоче стати і чого хоче досягти. На основі цього відбувається вибір професії, системи знань, навчальної програми, факультету, мети життя тощо. Потрібно вчити не тільки тому, що було раніше, напрацьоване мудрими попередниками, але й можливим сценаріям майбутнього, в якому прийдеться жити. Головне в навчанні – не показувати лише «правду» життя, тим

більше, що цих «правд» величезна кількість, а створювати новий світ або «переформатовувати» старий. Для цього потрібні не просто знання, а вміння їх використовувати. Адже невміння керувати економікою і технологіями відбувається не від нестачі знань, а від відсутності тих людей, які можуть на основі знань і в кризові, і в антикризові часи розв'язувати проблеми [3].

У наш час компетентний фахівець – це той, хто вибирає знання «корисні», потрібні. «Багато знань розуму не навчають», – говорив давньогрецький філософ Геракліт. Термін «корисні знання» використав лауреат Нобелівської премії, виходець з України Саймон Кузнець в 1965 році, маючи на увазі знання, які з його точки зору є джерелом економічного зростання. Ключовий феномен сучасної епохи полягає в колосальній кількості знань, якими володіє людство. Джерела добробуту ХХ століття лежать у промислових революціях ХІХ століття, а вони відбулися завдяки інтелектуальним змінам, які принесла епоха Модерну. Відповідно досягнення ХХІ століття є результатом колосальних проривів науки, технологій і знання ХХ століття, які обумовили становлення інформаційного суспільства. У створенні світу, в якому «корисні знання» використовувалися з такою рішучістю і цілеспрямованістю, яких не знало жодне суспільство, і полягає унікальний західний підхід, який породив сучасний матеріальний і культурний світ. Саме ці «корисні знання» відкрили шлях до процвітання. Ті країни, які пішли цим шляхом, приєднались до багатства і комфорту, які перевершують уяву. Кінець кінцем прагнення до цих благ перетворилося на інтенсивні перегони, хоча вони і не торкнулися всіх. І хоча навіть сьогодні опір і обережність перед технікою і технологіями великі, але сучасний світ інституційно влаштований так, що навіть ті, хто заперечує сучасну техніку або нездатні її освоїти, врешті-решт будуть змушені піти цим шляхом [1, с. 380–381].

Однак з цього не витікає, що прирощення «корисних знань» веде до безумовного щастя. Нагадаємо мудрого Екклезіаста: «...У великій мудрості багато суму; і хто примножує пізнання – примножує скорботу» (Еккл. 1, 18). Трагедія Едіпа в тому, що він мав достатньо знань для того, щоб розгадати загадку Сфінкса, але не знав історії свого народження, тому вбив свого батька і одружився на своїй

матері («Міф про Едіпа»). Технології дають людям силу, яка дозволяє експлуатувати природу, але не пояснює, для чого вони це роблять. Колізії і суперечності вже нашого, ХХІ століття показують, що прояви людської «глупоти», про силу якої ще в ХVІ столітті говорив Еразм Роттердамський, егоїзму, нетолерантності і ворожнечі зовсім не скоротилися разом із розвитком «суспільства знань» і технологічної могутності. Так які знання потрібні і чому варто вчитися? Для цього потрібно оволодіти культурою, яка відкриває смисл навчання.

Проблема «для чого вчитися» ставить ряд інших проблем: «Як вчитися?», «Де вчитися?», «Скільки це коштує?», «Який повинен бути результат навчання?», «Які знання потрібні для майбутнього, яке вже з нами?». І чи не найголовніше: «Хто повинен вчити»? Якщо вихователь сам повинен бути вихований, то викладач, який готує компетентного учня, студента, фахівця, сам повинен бути компетентним. Інструкціями, правилами, методичними вказівками нову освітню систему не побудуємо. А що в такому випадку? Згадуються слова Епікура: «Метою філософії є пізнання і свобода, що з нього випливає». Отже, свобода вибору, свобода пропозицій, свобода пошуку, що відкриває можливість свободи мислення. А в ньому і полягає, як говорив Б. Паскаль, вся гідність людини. Можливо, це повинно бути «серцем» навчання – мислити, щоб навчитися вчитися?

Перелік джерел посилань

1. Мокир Дж. Дары Афины / Дж. Мокир – М.: Изд-во Института Гайдара, 2012. – 408 с.
2. Пролесев С.В. Влада і суспільство: постмодерна перспектива. Монографія / С.В.Пролесев. – К.: Дух і Літера, 2021. – 360 с.
3. Спиваковский В.М. Образовательный взрыв / В.М.Спиваковский. – К.: Гранд, 2011. – 436 с.

Шталтовна Юлія Анатоліївна
доктор філософії, кандидат філологічних наук,
доцент Міжнародної Школи Управління, Берлін

POST-POST MODERN? SO META!

НОВИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТРАКТИ У СВІТІ БІЗНЕСУ ТА ОСВІТИ ЯК ПАРОСТКИ МЕТАМОДЕРНУ

Поважні критики постмодерної думки (Хабермас, Гідденс, Тейлор, Вілліямс), оглядаючи цінності та припущення, що їх виборює постмодернізм, наголошують на постійному комплексному розвитку модернізму і заперечують, що постмодернізм може являти собою істотний чи тривалий відрив від нього. Повертаючись до попередніх оглядів з аналізу постмодерну [Шталтовна, 2013], де фокусом були способи мислення і уявлення, які «наголошують на фрагментації, уривчастості, непропорційності кожного даного об'єкта»: він [постмодерн] визначає сам себе, «створюючи нові значення на основі об'єкта вивчення, не виказуючи жодного значення самого об'єкта». Перевага надається замість перспективи монтажу, замість референційності і інтертекстуальності, замість об'єднаних тотальностей – "мозаїчним друзкам".

Постмодернізм є скептичним щодо роз'яснень, які претендують на уніфіковану валідність для всіх груп, культур, традицій або рас, він, навпаки, фокусується на відносних істинах для кожної людини або всередині кожної парадигми, а отже, має релятивістський погляд на реальність. Що ж прийде після постмодернізму? Щоби відповісти на це запитання, треба вийти за межі безмежного негомogeneous поліфонічного еkleктичного децентралізованого постмодернізму й зайняти мета-позицію.

З початку ХХІ століття науковці ставлять під сумнів універсальність дисциплінарних об'єктів і категорій. Узгодженість визначених автономних категорій – таких як релігія, наука та мистецтво – не витримала критики постмодерну, поставивши також під сумнів можливість прогресу як рушійної сили бізнес-світу і навіть цінність

отримання фундаментального знання в університетах, радше прокачування вузькоспеціалізованих навичок.

Монографія *«Метамодернізм: Майбутнє Теорії»* [Storm, 2021] радикалізує та виходить за межі цих деконструктивних проектів, щоб запропонувати шлях вперед для гуманітарних та соціальних наук, пропонує нову модель теорії, яку він називає метамодернізмом. Крізь постмодерністську критику, Сторм дає новий, радикальний опис постійно мінливої природи суспільства – «соціальною онтологією процесу» – та його матеріалізацію в тимчасових зонах стабільності або «соціальних видах».

Сторм розглядає фундаментальні питання співвідношення між знанням і цінністю, наголошуючи на зміні курсу до скромного, емансипаційного знання, яке визнає існування безлічі способів реального. Отже, за формулюванням Сторма, префікс «мета-» тут *«в першу чергу пропонує позицію вищого або другого порядку за межами (пост)модернізму»* [Storm, 2021, с.5]. Метамодернізм – це революційний маніфест для досліджень у галузі наук про людину, який пропонує новий шлях через постмодерний скептицизм, щоб уявити більш інклюзивне майбутнє теорії, в якому можуть бути реалізовані нові форми як прогресу, так і знання.

Отже, у XXI столітті нам потрібні нові способи мислення та осмислення почуттів, які допоможуть нам вижити та процвітати у світі, де Інтернет докорінно змінив наш життєвий світ, де людство бореться з духовним та екологічним виснаженням сучасності. Спільне розуміння нестабільності планетарного життя в еру антропоцену народжує компас виживання [Raworth, 2018] й життєздатності людства у новій філософській парадигмі й можливості вийти на наступний рівень соціального розвитку за фреймворком інтегральної динаміки (Ken Wilber, Clare W. Graves), спіральної динаміки (Don Beck), переосмислюючи організації (Frederic Laloux) чи застосовуючи Теорію U (Otto Scharmer) й різнобарвний менеджмент (Валерій Пекар).

Антологія *«Депеші з часу між світами: криза і поява в метасучасності»* є спробою сприйняття контексту за допомогою дослідження передумов, когерентності та масштабу «метамодерної» чутливості: структури почуттів, культурного етосу, епістемічної орієнтації та уявного світогляду, які

виникли за останні два десятиліття [Rowson & Pascal, 2021]. Автори прагнуть розширити портфоліо шляхів для формування дорожніх карт через філософські запити до посилення нашого почуття власної волі в цей час між світами, майже у Свородівсько-Ясперському межичасі, коли наша світова система вмирає, а інша ось-ось народиться, зі своєю власною культурою: із своїми правилами, відносинами, нормами й традиціями, відмінними від попередніх епох розвитку людства. Розмірковуючи про поєднання домодерного, модерного та постмодерного впливів на сьогодення, провідні філософи метамодерну виходять за рамки критики до бачення та методів життєздатного та бажаного майбутнього, формулюючи максимум, що *лише нове відродження може вирішити метакризис* [Pascal, 2021].

Антологія «*Метамодернізм: історичність, вплив, глибина після постмодерну*» об'єднує найвпливовіші голоси у наукову і критичну дискусію про пост-постмодернізм та естетику, мистецтво та культуру XXI століття [Van den Akker, Gibbons & Vermeulen, 2017], пропонуючи одночасно дороговказне світло, шлях і карту від постмодернізму до культурного моменту метамодерну, освітлюючи паростки сучасного метамодерного культурного ландшафту, а також переоцінює та переосмислює поняття постмодерну у філософському соціальному, культурному й освітньому контексті двадцять першого століття.

Разом з цим, за цією ж методологією пропонує нам самим вишукувати й вирізняти подальші паростки й пагони метамодерну з-поміж друзків й хаосу мікроелементів, атомізованих аватарів, з-поміж мільярдів відео, мікронавчання та кліпового мислення ситуації постмодерну. Найочевиднішими двома такими рамковими й прикладними виявами реалізації філософії метамодерну у царині «*people development*» вбачаємо появу сформульованої необхідності перепідписати новий соціальний контракт для освіти від Міжнародної Комісії з Майбутнього освіти UNESCO [ICFE, 2021], опублікований у жовтні 2021 р., а також новий психологічний контракт між роботодавцями й працівниками від Chartered Institute of Personnel and Development [CIPD, 2021], опублікований у лютому 2021 р.

Новий суспільний договір про освіту [ICFE, 2021] має об'єднати людство перед викликами XXI століття навколо

спільних цінностей й колективних зусиль аби забезпечити розвиток знання та інновації, необхідні для формування стабільного та мирного майбутнього для всіх, хто спирається на соціальну, економічну та екологічну справедливість. Це якісний перехід від ідей розрізненості, атомізованості й палімпсестності постмодерну до мета-ідеї виходу на позицію другого порядку задля понад-системного куту зору й можливості упорядкувати успадкований хаос СПІВ-творенням, СПІВ-працею, залученням й МІЖ-дисциплінарністю.

Психологічний контракт – це динамічна концепція, яку можна застосувати для розуміння різних відносин між роботодавцем і працівником. Протягом багатьох років традиційний психологічний контракт був зосереджений на гарантії робочого місця й оплати праці. Новий психологічний контракт [CIPD, 2021] потрібен, адже він набагато більше зосереджується на навчанні та розвитку, щоб зробити людей працездатними протягом своєї кар'єри. Розуміючи наскільки контекст змінюється від тиском VUCA-реальності й викликів ХХІ століття, роботодавці повинні звернути увагу на ключові чинники угоди з працевлаштування; психологічний контракт пропонує спосіб моніторингу ставлення та пріоритетів працівників щодо вимірів, що впливають на інший рівень результативності й тому іншого рівня відносин – концепту СПІВ-праці, СПІВ-творення, залученості, СПІВ-розвитку, а не найму робочої сили за винагороду.

Підбиваючи висновки, людство активно засвоює методологію, дорожню карту й вектор до ситуації метамодерну, адже людиноцентричність та мета-ідея “спів-” пробиває шлях уже не лише на рівні філософського осмислення, а на рівні втілення концептів у гуманітарних та соціальних науках, а також у формі прикладних рамкових маніфестів від таких потужних криголамів, як UNESCO та CIPD, у розумінні майбутнього освіти й співпраці. Уміння бачити тектонічні зсуви межичасся, ідеологічні тренди й їхнє філософське підґрунтя є фундаментальною навичкою філософів. Інтердисциплінарно й системно досліджувати реалізацію філософських ідей в потужних соціальних змінах планетарного масштабу – це амбітний виклик часу для практичних навичок філософів ХХІ сторіччя із сучасним рівнем міжкультурної академічної

підготовки аби долучитись до світової спільноти з цінностями СПІВ-праці, СПІВ-творення, залученості й СПІВ-розвитку.

Перелік джерел посилань

1. Chartered Institute of Personnel and Development (2021). The psychological contract: the history, state and strategic implications of the psychological contract. Ed. Wong, W. Retrieved Dec 2021 from CIPD.co.uk.

2. International Commission on the Futures of Education (2021). Reimagining our futures together: a new social contract for education by International Commission on the Futures of Education, UNESCO, Retrieved Dec 2021 from UNESCO.org

3. Pascal, L. (2021) The Metamodern Spirit: Approaching Transformative Integration in Psyches and Societies by Layman Pascal // Dispatches from a Time Between Worlds: Crisis and emergence in metamodernity. Perspectiva.

4. Raworth, K. (2017). A Doughnut for the Anthropocene: humanity's compass in the 21st century. The lancet planetary health, 1(2), e48-e49.

5. Rowson, J., & Pascal, L. (2021). Dispatches from a Time Between Worlds: Crisis and emergence in metamodernity. Perspectiva.

6. Storm, J. A. J. (2021). Metamodernism: The Future of Theory. University of Chicago Press.

7. Van den Akker, R., Gibbons, A., & Vermeulen, T. (Eds.). (2017). Metamodernism: Historicity, affect, and depth after postmodernism. Rowman & Littlefield.

8. Пекар, В. О. (2016). Різнобарвний менеджмент: Еволюція мислення, лідерства та керування. Харків: Фоліо, 190, 13.

9. Шталтовна, Ю. А. (2013). Постмодерн як методологічна домінанта лінгвістичних студій. Нова філологія, (58), 210-214.

Заєць Ольга Миколаївна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
та українознавства
ДВНЗ «Український державний
хіміко-технологічний університет»

ХТО ВИЩЕ ВСІХ «ВІЩИХ» У «ВИШИ»?

Філософ? Не вішають на дошках пошани Сократів та Ісусів, Стусів, не шанують за їхнього життя, бо не здібні визнавати силу та талант прості люди. Бути вдячними майже не вчать у школах, в сім'ях, але вішають героїв на хрестах, травлять цикутами, гонять та цураються за їхнього життя. Вбивають їх прості «добрі» люди, лише посмертно дають відчайдухам прості люди власні імена, і все заради того, щоб звеличити власну ницість. Такими є прості люди, такими є їхні соціальні інституції.

Але чи має бути так, чи не можемо ми не бачити підлу підміну? І чи треба ще звиватись у омані, нещирості самим собі, неясність видавати за зрозуміле?

Під висотою тут розуміється вершина пізнавальної ієрархії та авторитета. Якщо він не лише завгосп та пристосуванець до ринкових потреб, якщо сродним йому є пізнання істини, а не захист посади, і, як не банально б це звучало, гроші, якщо він відкритий до відкриття нового та зневажає в собі слабкого себе, як вчив великий Ніцше? Якщо доля кожної окремої душі студента для нього не визначається лише позначкою в заліковці та тестуванням, якщо взагалі зневажає тестування, а чекає на відчайдушності учня, запитувань та сперечань, щиро бажає того, аби учень перевершив вчителя? Далекий від заздрості, пихи і т. ін.? Хто він?

Зазвичай віщими, відаючими, знавцями Універсума видають себе отці кафедр певних технологій – вважають себе обізнаними на теологію та психологію, хай простить їх Господь. Бо забагато часу вони перебувають у лабораторіях та тестують програми, їхній час на самопізнання замалий для постійного згадування про абсолютні істини, обмежений хвилинами

відвідування святих місць в час відпусток, пам'ятними датами та святковими днями, якщо вони взагалі не є стопроцентними роботами.

Але філософи? Ті, хто і вдень, і вночі працюють над собою і пам'ятають і святять, і моляться, практикуючи усвідомлення – ні за що інше не мають отримувати ані грошей, ані поваги, крім як за Слово, що влучає у самі серця заклопотаних технологіями, елементарним виживанням.

Прості люди шанують слабких, а не співчувають їм. Шанують ситість, а не спрагу та голод. І навчають прості люди-технологи таким чином, що переварений дайджест готового знання вкладають в жовті рота учнів, тестуванням його засвоєння підміняє пробудження.

Про яке навчання, новаторство, Нову школу тут може йти мова?

Власне розуміння можливості ніщо є недосяжною для пересічного розуму-виконавця або «штучного інтелекту». Безкорисність як атрибут справжньої онтології та етики має доноситись знов та знов.

Падіння у підлість, підлеглисть абстракціям, в догматизм загрожує повсякчас вільній думці, чистому парінню – тяжіння земне: креативності та нелінійності – корисність. «Як би умерти мне не без ума», – твердив Сковорода. А яку мантру повторюємо ми, колеги? «Отче наш», – не для читання хором. Для хору – лише мовчазний дзадзен, 15-хвилинна молитва перед початком навчального дня.

І віщати, і віщати про вище, що вище за вище. Навіть, якщо твій голос тихий, і виглядаєш ти наївним, смішним, часто викликаючи подив та агресію. Навчаєш археоаналізу або даруванню, ти відомий дніпровський філософ Олесь Манюк, або маловідомий київський – Віталій Тимченко. Сталкер ти. Хоча знаєш, що не пиха, а саме ця наївна віра насправді є вищим мірилом вченого, викладача, студента. Наївною уявляється ідея твору [1] майже кожному, хто вперше торкається його. А чи не наївним та неприйнятним був Григорій Саввич? Або Ісус?

Які шанси на те, щоб Гайдеггера зрозумів Поппер або Лакатос? Щоб хоча б трохи замислились про власне буття-каяття? Тема для дискусії на конференції філософів.

Перелік джерел посилань

1. Тимченко В. Можливості дару в суспільстві обміну. – К.: Логос, 2018. – 272с.

Шпітун Іван Іванович
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»

РОЗВИТОК ПОЛІТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ: ЗАКОНОМІРНОСТІ Й ПАРАДОКСИ

«Політехнічна освіта» – з одного боку, майже забуте словосполучення, яке навіює неоднозначні спогади про уроки шкільної «продуктивної праці», з іншого – «політехніка» є серйозним «брендом», присвоєним в Україні найкращим вищим навчальним закладам. Втім, як носії вагомого бренду, так і інші навчальні заклади технічного спрямування, нині переживають нелегкі часи: скорочення чисельності здобувачів освіти, недостатнє фінансування, незрозумілі злиття й реорганізації, дезінтеграція навчально-матеріальної бази, поглиблення «прірви» між теорією і практикою, запровадження нетипових для технічних ВНЗ гуманітарних спеціальностей тощо.

Витоки політехнічної освіти – у глибокій давнині: століттями досвід поводження з інструментами і матеріалами передавався від старших молодшим, основи математичних та «натурфілософських» (фізико-технічних) знань викладалися ще в школах Стародавнього Китаю, Шумеру, Єгипту, античної Греції та Риму. Термін «політехнічний» увійшов у широкий вжиток після створення у Франції в 1795 році Політехнічної школи. З отриманням цивільного статусу в 1970 році цей вищий навчальний заклад увійшов до складу так званих «Великих Шкіл», з діяльністю яких небезпідставно пов'язується успішність і могутність Франції.

Для абстрагування від вітчизняних реалій і уникнення когнітивних аберацій доцільно хоча б у першому наближенні

розглянути, як функціонує інституційна складова політехнічної освіти в інших країнах. В якості прикладу оберемо Університет Північного Лондону, відомий автору завдяки кільком рокам співпраці. Цей навчальний заклад був утворений в 1992 році на основі Політехнічного інституту Північного Лондону, який, у свою чергу, був утворений у 1971 році в результаті злиття Північного (заснований у 1894 р.) і Північно-Західного (заснований у 1929 р.) політехнічних інститутів. Університет Північного Лондону існував до 2002 року, до об'єднання з Університетом Гідхол і утворення Лондонського Столичного (Метрополітен) університету. Варто додати, що Університет Гідхол до 1970 року функціонував як Політехнічний інститут Лондонського Сіті [1].

Що ж вивчають у найбільшому в Лондоні Столичному Університеті, утвореному в результаті злиття кількох політехнічних інститутів? Більш ніж 9000 студентів, з яких майже 7000 – іноземці, студіюють 160 курсів, запропонованих підрозділами університету або «Школами»: бізнесу і права, обчислень і цифрових медіа, гуманітарних наук, соціальних професій, соціальних наук, мистецтва, архітектури і дизайну [1].

Без великого перебільшення можна сказати, що короткий екскурс в історію Університету Північного Лондону розкриває певну «модель», тією чи іншою мірою застосовну до опису новітньої історії майже всіх європейських вищих навчальних закладів технічної спрямованості: 1) укрупнення (об'єднання/злиття); 2) «вимивання» технічної і політехнічної складових навчання; 3) гуманітаризація змісту освіти. Чи випадково це?

Відповідь на питання знаходимо в царині системного підходу, де вже більш ніж півстоліття триває розробка корпусу законів розвитку систем. З огляду на специфіку об'єкта, що розглядається, заслуговують на увагу напрацювання, зроблені в межах теорії розв'язання винахідницьких задач (відомої під аббревіатурою «ТРИЗ» – від рос. «теория решения изобретательских задач»). Проаналізувавши сотні тисяч винаходів, дослідники (напр., [2]) сформулювали ряд законів розвитку технічних систем, які можуть послужити якщо не дороговказом, то важливим проміжним пунктом у міркуваннях щодо розвитку політехнічної освіти як системи.

Становлення, розвиток і динаміку технічних систем описують, відповідно, три групи законів. Якщо прийняти як очевидну даність, що політехнічна освіта – система, чие становлення вже відбулося, особливий інтерес викликає аплікація законів розвитку: 1) закон збільшення міри ідеальності системи (зменшення до нуля розмірів системи при збереженні її продуктивності); 2) закон нерівномірного розвитку частин системи (що обумовлено складністю системи); 3) закон переходу в надсистему (внаслідок вичерпання можливостей розвитку). Розуміння того, як відбувається розвиток, дозволить спрогнозувати динаміку системи «політехнічна освіта».

Наведений вище розгляд функціонування одного з політехнічних інститутів чітко демонструє відповідність третьому з названих «законів». Зазначимо, що різного роду злиття і об'єднання структур є швидше прикладами переходу в квазі-надсистему: новоутворені навчальні заклади якісно нічим не відрізняються від поглинутих. Цікавіше ситуація з «гуманітаризацією» курсів і змісту освіти в технічних ВНЗ. Надсистемою в цьому випадку виступає вся система освіти, а оновлення дисциплін і навчальних планів забезпечує вже не стільки професійно-економічну функцію політехнічної освіти, скільки культурну, соціальну, соціально-селективну та ідеологічну функції. Парадокс у тому, що ця закономірність «прокладає шлях», ставлячи собі на службу як професіоналізм та ентузіазм, так і марнославство, жадібність і недолугість.

Інший парадокс пов'язаний із першим з названих законів: «рух» системи до ідеальності супроводжується збільшенням деяких її параметрів, що пояснюється вивільненням ресурсів. Процес навчання під час карантину 2020–2021 років попри незліченну кількість недоліків виявив готовність системи освіти до «ідеальності»: збереження продуктивності через функціонування «віртуальних» навчальних закладів. Можна також сказати, що якби не прояв другого «закону», недоліків було б менше.

Очевидно, резерви для прояву законів розвитку систем стосовно політехнічної освіти ще є. Найближча перспектива – входження в надсистему. Добре, якщо вона буде саме виробничою, високотехнологічною сферою. Можливо, буде розширена практика поєднання навчальних закладів і

підприємств («цех-лабораторія»), можливо, засвоєння теоретичних знань буде зведене виключно до тьюторингу та роботи з автоматичними on-line курсами.

Однак з філософської точки зору названі (і подібні) перспективи виглядають досить вбого: через 3–5–7 років, коли настане час чергового переходу у надсистему, чи буде чому переходити? Проблеми політехнічної освіти обумовлені вичерпанням перспектив екстенсивного зростання, станом певного «насичення» техносфери, яка теж повинна була б перейти у якусь «надсистему», якої поки що немає (або – нам не видно).

Всі згадані вище трансформації, злиття і розширення – реакція навздогін, відповідь практиків на сакраментальне: «що робити?» Філософія ж, словами М. Гайдеггера зауважує: потрібно передусім поставити питання «як почати мислити?», оскільки мислити – означає дійсно діяти. Але й тоді – годі думати, що ми «вимислимо» якусь ідеальну конструкцію ідеального майбутнього, яке всім сподобається, краще відверто налаштуватися на щось недосконало-потворне, але життєздатне і діюче.

Перелік джерел посилань

1. Университет Северного Лондона – University of North London.
Режим доступу:
https://36owiki.ru/wiki/University_of_North_London
2. Петров В. Законы развития систем. ТРИЗ. изд. 2-е, испр. и доп. Litres. 2019 р. 1027 с.

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ СЬОГОДЕННЯ

Петінова Оксана Борисівна

*доктор філософських наук, професор
кафедри філософії, соціології та менеджменту
соціокультурної діяльності
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К. Д. Ушинського;*

Ткаченко Катерина Валеріївна

*кандидат філософських наук,
викладач Інституту мов та Медіа
Аньхойського університету фінансів та економіки (Китай)*

СУЧАСНІ ПОСТМОДЕРНІ АНТИНОМІЇ СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

В людській історії завжди була різниця між бажаним та дійсним, між тим, що офіційно проголошується та фактично здійснюється, між тим, як повинно бути, і тим, що є насправді. Тою чи іншою мірою, людям це було добре відомо, просто воно сприймалось як даність. Деякі пророки, святі та реформатори намагалися подолати цю прірву, іноді навіть не зовсім безрезультатно, але інерція суцього врешті решт завжди брала гору над належним. Постмодерністи жодним чином не змінили цей тренд; до того ж, їх важко назвати пророками,

реформаторами, і тим більше – святими. Але вони зробили дещо інше – вони вказали на цей факт саме як на факт, безвідносно до релігійного ідеалу чи політичної програми.

Нові реалії буття викликали до життя нову філософію чи, точніше сказати, філософський дискурс постмодернізму, спрямований проти будь-якої спроби пояснення чи пізнання світу, яка полягала б у тому, щоб за видимими явищами в суспільстві знайти їх раціональну причину і пізнати їх єдину субстанцію, сутність та основу. Виходячи з того, що об'єктивна істина взагалі не існує, постмодернізм принципово заперечує можливість об'єктивного, неупередженого, вільного від оцінок пізнання. Для постмодернізму в цілому характерне вкрай підозріле відношення до будь-яких претензій на істинність поглядів, кому б вони не належали. Посилаючись на велику, а, точніше, на безкінечну кількість можливих дискурсів, з точки зору яких можна описувати дійсність, ідеологи постмодернізму переконують нас, що все, на що ми можемо розраховувати – це мати справу з різними версіями істини: «В кожному суспільстві, – стверджує, наприклад, Мішель Фуко, – є своє уявлення про істину, властива йому «загальна політика» правди, тобто в суспільстві існують типи дискурсу, що прийнятні для нього і виконують функцію правди» (Фуко, 1994, р. 318). Звідси випливає висновок: якщо не існує об'єктивної істини, то не може існувати також і істинне «Я». Якщо марні спроби знайти за калейдоскопом феноменів нашого світу його приховану глибинну суть, то так само будуть приречені на невдачу спроби людини знайти і утвердити в цьому світі свою справжню особистість.

Ідеологія і філософія постмодернізму є позицією толерантності у розумінні проголошення рівнозначності та рівноправності не тільки різних, але й несумісних способів, форм і стилів життя. Її кредо: живи сам і давай жити іншим. У зв'язку з цим постмодерністський проєкт виконує не лише негативну та деструктивну роль в усвідомленні тих глобальних змін в історії як людства в цілому, так і кожної особи зокрема, що відбуваються на наших очах, але і позитивну. Вони ясно представляють собою те, чому треба дати опір, що необхідно подолати, у що впертися для зосередження зусиль для вирішення всесвітньо-історичного протиріччя історичної основи. Самі ж представники постмодерну вбачають за

усілякими великими метафізичними наративами міфологічного, релігійного, наукового чи філософсько-ідеалістичного порядку, за їх взаємною боротьбою, радикальні технологічні зміни, зміни кон'юнктури на національних та світовому ринках, завдяки чому створюються передумови для того, щоб люди змогли врешті решт об'єктивно поглянути на свої власні відносини всупереч основній релятивістській догмі постмодернізму, яка стверджує, що це неможливо в принципі.

Особливість нашого часу полягає в тому, що ми живемо в епоху світової історії фактично в режимі он-лайн. Перетворення історії безпосередньо на світову історію створює передумови для формування єдиної планетарної цивілізації та культури і усвідомлення себе людством як єдиного цілого. Цей процес протікає дуже складно та суперечливо. В ньому підчас дуже важко відрізнити прогресивні зміни від регресивних, але він триває, більше того стає все інтенсивнішим з кожним днем. Намагаючись відповісти на питання про те, чи можлива всесвітня культура, І. Валлерстайн пише: «Само поняття „культури” ставить нас перед грандіозним парадоксом. З однієї сторони, культура за визначенням є дещо партикуляристське. Культура – це система цінностей, чи практичних форм поведінки, притаманних деякій частині, меншій, чим ціле... Але, з іншої сторони, не може існувати обґрунтування культурних цінностей та/або практичних форм поведінки іншого, аніж деякі універсальні, чи універсалістські критерії...» (Валлерстайн, 2001, р. 131). Сьогодні, як і в інші переломні моменти занепаду історичних систем, постає історичний вибір, на кінцевий результат якого може реально вплинути наша особиста самосвідомість.

Однак сьогоднішній вибір в одному аспекті радикально відрізняється від попередніх. Це перший в історії вибір, в який втягнуто увесь світ, оскільки історична система, в котрій ми живемо, вперше охоплює всю планету. Історичний вибір – це свідомий морально-політичний вибір, але науково-філософський аналіз може зробити його осмисленим і таким чином визначити конкретно нашу моральну та інтелектуальну відповідальність. Кризовий стан сучасної світ-системи, що стоїть на порозі радикальних трансформацій, об'єктивно вимагає внести кардинальні зміни в систему психолого-педагогічної та освітньої діяльності. Відповідним чином має

бути змінена система формування людини, яка на сьогоднішній день не відповідає новим реаліям, оскільки в більшості країн (в тому числі і в нашій) вона пристосована до локально-історичного типу розвитку та підготовки спеціалістів вузького профілю, завдання яких полягає в тому, щоб бути конкурентоспроможними на відповідному сегменті ринку праці.

Отже, якщо для Канта антиномії – це протиріччя чистого розуму в його намаганні досягнути ноуменальний світ речей-у-собі, то постмодернізм розглядає вже світ феноменів як принципово антиномічний, і тут вже мова йде не про обмеженість людського розуму, а про характер реальності, яка не підкоряється намаганню створення завершених та однозначних теоретичних конструкцій. Людина змушена існувати у ситуації тотальної невизначеності і умовності, коли авторитети та традиції вже не визначають онтологічну реальність, а виступають лише *точкою зору*. З іншого боку, така онтологічна невизначеність виступає новою формою *свободи*, яка звільняє людину від тоталітарних наративів минулого і надає їй простір особистих можливостей.

Перелік джерел посилань

1. Валлерстайн, И. (2001). Национальное и универсальное: возможна ли всемирная культура? (И. М. Кудюкин, Пер.). В Б. Ю. Кагарлицкий (Ред.), *Анализ мировых систем и ситуация в современном мире* (сс. 131-134). Санкт-Петербург: Университетская книга.

2. Ткаченко, К. (2020). Флуктуації особистості в сучасному суспільному бутті. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Одеса: Університет Ушинського.

3. Фуко, М. (1994). *Слова и вещи: Археология гуманитарных наук* (В. П. Визгин & Н. С. Автономова, Пер.). Санкт-Петербург: А-сад.

Палагута Вадим Іванович
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри інженерної педагогіки
Українського державного університету
науки і технологій

ВІД АНТАГОНІСТИЧНОГО ДО АГОНІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В СУСПІЛЬСТВІ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Початок ХХІ століття характеризується наявністю гострих, деструктивних, руйнуючих конфліктів, які неминучі для сучасного стану глобалізованого світу. Українське суспільство зараз перебуває у перехідному періоді приєднання до європейської спільноти, що не може не породжувати різноманітні конфлікти на всіх рівнях його існування.

Створення нової теоретичної міждисциплінарної моделі конфліктів дозволить своєчасно передбачати ризики конфліктності та прогнозувати й попереджати різноманітні конфлікти в українському суспільстві. Зараз існує у культурній самосвідомості сучасного українського громадянина, зокрема, молодій людині, певна криза цінностей, її відчуження від суспільного життя, а іноді – і від себе.

Розробка нової теоретичної моделі громадських конфліктів дозволить чітко уявити механізми протікання конфліктів впродовж конфліктних взаємодій, які впливають на стан ідентичності окремої особистості, в тому числі молодій людині, і колективної ідентичності різних прошарків українського суспільства.

Значна увага повинна зараз приділятися вивченню сучасних дискурсів та наративів конфліктності, які зачіпають базові цінності та інтереси людей з використанням теорії дискурсу Е. Лаклау та Ш. Муффа [4], теорії популізму Е. Лаклау [3], теорії радикальної (плюралістичної) демократії Ш. Муффа [5], теорії дискурсивного антагонізму Н. Карпент'є [1], концепції інтерпретації конфліктного діалогу П. Келлета [2] як сучасних напрямів методології ефективного подолання складних, гострих та динамічних конфліктів.

Уточнення, переосмислення та доповнення концептуального апарату й розробка нової теоретичної моделі конфліктів та її модифікацій дозволить у міждисциплінарному аналізі процесів виникнення конфліктів попередити або звести до мінімуму ризику конфліктності. Розробка нової теоретичної моделі конфліктності дозволить ефективно управляти процесами конфліктів для більш точнішого їх прогнозування та остаточного врегулювання. Вона повністю відмовляється від прямолінійної схеми протікання процесів конфліктної взаємодії та акцентує увагу на таких характерних рисах сучасних конфліктів як *неминучість, непередбачуваність та невизначеність*. Розробка нової теоретичної моделі та її різновидів дозволить надати точну оцінку різноманітних ризиків виникнення конфліктів, своєчасно приймати оптимальні рішення у ситуаціях конфліктності та ефективно управляти конфліктами на інституціональному рівні. Концепція цієї моделі максимально сприятиме усуненню внутрішніх проблем конфліктів у різних прошарках суспільства, буде забезпечувати створення атмосфери діалогу та вільного обговорення громадянами українського суспільства актуальних проблем сучасного життя, чіткого прояснення й усвідомлення нинішнього стану суспільства та, у зв'язку з цим, найважливіших особистих цілей. Важливе значення нової концепції конфліктності полягає у відведенні значної ролі прогнозуванню конфліктів, значенню комунікаційних каналів передачі та тлумаченню дискурсів й наративів конфліктності. Ці ключові дискурси і наративи суттєво впливають на свідомість, несвідоме та поведінкові реакції людей в процесі зародження та динамічного протікання конфліктів. Саме на неї і буде орієнтована модель конфліктних взаємодій у сучасному українському суспільстві. Важливою складовою з управління конфліктами буде відведено розробці методики складання та аналізу наративних «історій» інтерпретації конфліктів з боку їх учасників з метою прояснення та осмислення їх глибинного значення та подальшого усунення передумов можливих конфліктів у майбутньому.

Нова теоретична модель конфліктності дозволить прогнозувати, попереджувати та запобігати ризиків складних та динамічних конфліктів в нових глобалізаційних умовах існування сучасного українського суспільства. Теоретичні

розробки Е. Лаклау, Ш. Муфф, Н. Карпент'є, П. Келлета та інших дослідників суспільної та особистісної конфліктності націлюють на побудову принципово нової концепції, яка дозволить прогнозувати трансформацію конфліктів з антагоністичного дискурсу до агоністичного завдяки конструюванню єдиного символічного простору, який утворює «конфліктну єдність», що сприяє ефективному врегулюванню конфліктів. Створення моделей, які орієнтуються на подібного типу інтерпретацію конфліктності, дозволить відійти від дихотомічної логіки «ми-вони», «ми-інші», «ми-чужі», яка знищує символічний простір діалогу, взаєморозуміння та взаємодії між людьми. Ця нова «діалектична» логіка дозволить співіснувати багатьом особистостям в єдиному дискурсивному просторі, де кожен має можливість висловлювати свою точку зору та вчиться поважати думку і наміри інших людей. Важливим інноваційним завданням буде формування єдиної колективної ідентичності, яка дозволить індивідуальну дискурсивну фіксацію кожної особистості (ця фіксація неминуха) втілювати в агоністичне змагання поглядів, позицій та ідентичностей різноманітних особистостей. Це буде сприяти у подальшому розробці моделей, які дозволять артикулювати поліфонію поглядів та голосів, і які будуть максимально сприяти прогнозуванню, попередженню та розв'язанню конфліктів всіх рівнів складності та виявленню й дослідженню механізмів формування колективної ідентичності.

Перелік джерел посилань

1. Carpentier N. The Discursive-Material Knot: Cyprus in Conflict and Community Media Participation. Bern, Switzerland: Peter Lang, 2017. 472 p.
2. Kellett, P. Conflict Dialogue: Working With Layers of Meaning for Productive Relationships. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications, Inc., 2006. 304 p.
3. Laclau E. The Rhetorical Foundation of Society. New York: Verso, 2014. 229 p.
4. Laclau E., Mouffe Ch. Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics – London; New York: Verso, 2001. – 198 p.
5. Mouffe C. Agonistics: Thinking The World Politically. L.; New York: Verso, 2013. 228 p.

Атаманюк Зоя Миколаївна
доктор філософських наук,
доцент кафедри філософії, соціології
та менеджменту соціокультурної діяльності
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

СВОБОДА ЯК ДУХОВНО-СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Специфікою соціальної трансформації є оновлення вищих загальнолюдських ідеалів, пов'язане з визнанням того, що теперішнє суспільне буття є неповноцінним, незадовільним внаслідок неістинності його духовних основ. Аналізуючи дану проблематику, необхідно визначити зміст поняття духовність і його взаємозв'язок з цінностями свободи. Під свободою розуміється, по-перше, власний необмежений вибір і діяльність, по-друге – незалежність від зовнішніх обмежень і умов і, по-третє, – здатність контролювати природні потреби аж до відмови від самозначимості. Важливий аспект проблеми свободи розроблявся у філософії екзистенціалізму. «Свобода розуміється і як вища індивідуальна цінність, і як тяжкий хрест людини одночасно. Проблема полягає в тому, що якщо існування передує сутності, то відсиланням до раз і назавжди даної людської природу нічого не можна пояснити» [3, с. 327].

Сучасний духовний стан українського суспільства може бути радикально перетворено завдяки новим світоглядним орієнтаціям, заснованим на гуманістичних ідеалах [1, с. 3]. Такі загальнолюдські ідеали як совість, людська гідність, демократія, честь, рівність, справедливість, національна ідея виступають концептами, консолідуючими українську національну духовність, розвивають у особистості відповідальне ставлення, любов до вітчизняної культури, почуття національної гордості, честі, обов'язку, сприяють створенню моральної атмосфери, високої вимогливості і поваги до духовної спадщини минулого. Соціально-гуманістичні ідеали справедливості, гуманності, рівності, національної єдності є загальними принципами соціальної дії і формуються тільки в практиці суспільних відносин, тому подолання духовної мімікрії, як дисбалансу цінностей-ідеалів, виступає

першочерговим завданням перед сучасним суспільством. Таким чином, духовно-моральне перетворення суспільства має ґрунтуватися на вищих загальнолюдських зразках, невід’ємним аспектом яких є інтенція на морально-стратегічні цілі і цінності, гуманістичні методи соціальної трансформації, віру в їх реалізацію. Однак суспільна трансформація, викликаючи зміну теоретичних аспектів світогляду, не тільки обумовлює інтенцію на прагматично-індивідуалістичні цінності, а й надає опору дезорієнтованій соціальними змінами особистості [1, с. 3].

Таким чином, «свобода, яку людина шукає у всіх сферах буття, виступає вищою онтологічною, екзистенціальною і моральною цінністю особистості, відображаючи її духовну суть – спрямованість до нових форм досконалості» [2, с. 189]. Але рух до свободи внутрішнє суперечливий, породжує нові стани несвободи і залежності більш складного порядку. Чи означає це ілюзорність і приреченість можливості реалізації свободи людиною? На наш погляд, шлях, що відкриває нові несвободи, не тільки трагічний, але і внутрішньо цінний і необхідний. Для людини інноваційної цивілізації ідеалом виступає не спокій, згасання життя і гомеостаз, а постійна боротьба і подолання проблем, тому цінністю цивілізації цього типу є як свобода, так і несвобода, де остання є імпульсом, умовою руху вперед.

Перелік джерел посилань

1. Атаманюк З. М. Свобода як духовно-суспільний феномен / З. М. Атаманюк // Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. Вип. 14. С. 3-5.
2. Атаманюк З. М. Цінність свободи як духовно-суспільного феномену (український контекст). Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: Кол.моногорафія [Текст] наук.редакт. Борінштейн Є.Р. – Одеса: ПНПУ імені К.Д.Ушинського, 2016. С. 184-211.
3. Сартр Ж. П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Ж. П. Сартр; [пер. с фр.]. М. : Республика. 2004. 639 с.

Тарасова Наталія Юріївна
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»

Від «ВЛАДИ ІДЕНТИЧНОСТІ» ДО КІНЦЯ «ВЛАДИ ІДЕНТИЧНОСТІ»?

Глобалізація, мультикультуралізм, криза традиційних і формування внаслідок цього нових групових ідентичностей створюють умови задля проведення державами політики ідентифікації. Стратегії її проведення однак створюють додаткові протиріччя, які зменшують долю спільних чинників для суспільної консолідації.

На другу половину ХХ століття припала ера розгортання «влади ідентичності», за визначенням М. Кастельса [3]. Її передумови – кінець колоніалізму, розпад «соцтабору» й СРСР після «викрадення ідентичності» в культурі «радянській за змістом та національній за формою», вибух «ідентичностей спротиву», підйом національних рухів за створення національних держав. У консолідації нових суспільств провідну роль відіграла національна ідентифікація різних верств населення, не лише спонтанно – «знизу», а як політика ідентифікації «зверху», під керівництвом держави.

Політика ідентифікації поширюється в розвинених країнах Західної Європи, які після холодної війни сягнули стану споживацького суспільства, пригасивши національну пам'ять, національні й етнокультурні ідентичності (передусім, у Франції, Великій Британії), як зазначали, П'єр Нора, Моріс Хальбвак, Мішель Вінок, Жерар де Пьюмеж, в дослідженнях процесів комеморації [7]. В межах політики ідентифікації практикуються стратегії, ефективність яких проаналізував Р. Брубейкер [2]. Зокрема, стратегія «карти», здійснювана інструментарієм перейменування територіальних центрів, вулиць, тощо, задля територіальної національної визначеності. Впроваджується стратегія «музею» – відновлення історичної пам'яті, переосмислення значимості історичних подій, національних героїв, міфів, давніх артефактів, розбудови національних музеїв, що сприяє часовій ідентифікації нації. Стратегія

перепису населення – ідентифікації кожної людини, за належністю до нації, етносу, культури, належності до політичних і економічних груп, території (просторових), часових (вікових), расових, статевих категорій, а в такий спосіб – соціальної категоризації кожного «Я», громадянської й етнокультурної ідентифікацій. Залучають стратегію «календаря» – символічних змін національних часових координат, введенням нових державних свят, відновленням національних релігійних свят тощо. Ключовим моментом політики ідентичності постає лінгвістична стратегія. Окрім бажання індивіда самовизначатися через визнання національної мови своєю, докладаються державні заходи (зокрема, сертифікація населення державними іспитами для продовження державної служби чи отримання громадянства), що виконує справу сприяння національному способу мислення і спілкування, міцно пов'язуючи лінгвістично в «уявну спільноту» Б. Андерсона [1].

Однак нові суперечливі цивілізаційні феномени – світова економічна глобалізація, могутня інформаційна універсалізація, мультикультуралізм, світовий тероризм, імміграція, пошук мережевих різногалузевих і різноманітних міжособистісних консенсусів – засвідчили посилення руйнації сталих колективних ідентифікацій, локалізації й індивідуалізації ідентифікацій, передусім, в могутніх суспільствах Заходу. На це вказує С. Хантінгтон, теоретик американської національної ідентичності, «збудженої від сну» вибухами в Нью-Йорку 11 вересня 2011 року [11]. Протести щодо свавілля поліцейських проти чорношкірого населення США, за переформування і подальшу демократизацію старих соціальних і владних інституцій, лише підтверджують його думку про крах старої національної ідентичності, розкол її з відновленням расизму (як білого, так і чорного). Соціальні і культурні рухи наших часів, що насправді породжені нерозв'язаними проблемами расових, феміністичних, гендерних, ЛГБТ груп, на думку Ф. Фукуями, виступають загрозою старих національних ідентичностей і свідчать про початок «кінця влади ідентичності». Хоча можемо відзначити в якості позитивного соціокультурного ефекту те, що смисловий стрижень ідентифікації вказаних груп і відповідних рухів складає вже не цінність економічного добробуту, достатку,

навіть не політичні цінності незалежності, суверенності, а універсальна моральна цінність людської гідності і самовизначення рівним іншим, незалежно від кольору шкіри, статевої особливості, соціально-економічної спроможності – «тимотичне прагнення визнання», як зазначає той самий Ф. Фукуяма [10].

Політика ідентифікації, здійснювана в Україні після Революції Гідності, розгортається саме напрацьованими в західному досвіді демократизації стратегіями (запланований урядом перепис населення, посилення мовної політики, подальше проведення політики карти, музею, політика діджиталізації тощо), як це відзначають Ю. Руденко[8], Я. В. Котенко, А. Ф. Ткачук, Н. В. Наталенко [4; 9]. Найскладніше в цьому – подолання саме ціннісних диференціацій, що посилює регіональні ідентифікації, підкреслює Л. П. Нагорна [5]. Тож, доба влади ідентифікації продовжуватиметься всупереч подальшій глобалізації, мультикультуралізму, культурній уніфікації, послабленню національних ідентичностей локальними груповими соціокультурними ідентифікаціями.

Перелік джерел посилань

1. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. М.: Канон-пресс, 2001. – 288 с.
2. Брубейкер Б. Этничность без групп. М.: 2012. – 408 с.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
4. Котенко Я.В., Ткачук А.Ф. Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади (видання друге, виправлене та доповнене) / Я. Котенко, А. Ткачук. – К.: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. – 56 с.
5. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. – К., ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. – 272с.
6. Нора П., Озуф М., Пюимеж Ж., Винок М. Франция-память. СПб., СПб У, 1999. – 328 с.
7. Руденко Ю. Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізаціїю Київ: «Видавництво Людмила», 2020.- 364 с.

8. Ткачук А. Ф., Наталенко Н. В. Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки / А. Ткачук, Н. Наталенко. – К.: ТОВ “Видавництво “Юстон”, 2020. – 97 с.

9. Фукуяма Ф. Против политики идентичности <http://sg-sofia.com.ua/protiv-politiki-identichnosti-fukuyama>

10. Хантингтон С. Кто мы? М.: Транзиткнига, 2004. 635 с.

Варшавський Олександр Павлович
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
та українознавства УДУНТ

МІФ ПРО БЕЗОНТОЛОГІЧНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЙ

Побутує думка, що світ (високих) технологій ідеологічно вихолощений, що функціональність техніки і є її філософією, що інженерна думка не заангажована жодними онтологічними умовностями. І це почасти підтверджує той факт, що технологічна діяльність етично чиста. Так, що суспільствам вряди-годи доводиться застосовувати до неї обмеження із якихось своїх моральних міркувань, як у випадку, наприклад, екологічних ініціатив або заборон на клонування людини.

Техніка народилася з напруження між новоєвропейським суб'єктом та об'єктом, що виникло у результаті покинутості природи на самоті, без якої-небудь необхідності божественної інстанції. Покинута природа цікава суб'єкту в якості певного ресурсу. А тому техніка лише оформила суб'єкт-об'єктне напруження в якості алгоритму освоєння того чи іншого природного суцього.

Проте, абсолютна утилітарність техніки реорганізує суб'єкт та об'єкт таким чином, що вони перетворюються на складові її алгоритму. Нам здається, що ми технікою орудуємо, до тих пір поки ми не помічаємо, що самі вбудовані в неї так, що вона теж орудує нами. Якщо в техніці спостерігається щось від її автора, то вона відбраковується. Якщо її користувач спотикається при її використанні, то задум технолога вважається не вдалим. Суб'єкт техніки має «розчинитися» в її функції. І так само

об'єкт технологій – це не річ на своєму місці, а річ, місце якої опинилося у свідомість технолога, в його проекті.

Приміром, цифровий знімок явища миттєво відображає його образ так, неначе його бачить Бог з абсолютною достовірністю, ніби поза простором і часом. Натомість точка зору художника, навпаки, передусім потребує місцевості (фона та перспективи) для істини зображуваного явища. Тож техніка на відміну від мистецтва не страждає питанням про істину свого предмета, позаяк предмет у техніку заздалегідь включений.

Однак, як показує досвід, навіть у таких виняткових умовах технології не позбавлені визначальних світоглядних настанов, що передують її функціональності. Це виразно ілюструє конкуренція двох найбільш популярних у світі операційних систем Apple та Windows. Принцип user-friendly, тобто «дружності» стосовно рядового користувача, є релевантним сутності самої техніки. Довершеною вважається та технологічна «екосистема», в якій пристрої та програмне забезпечення цілком підпорядковані потребам користувача. Алгоритм технології має бути настільки природним, інтуїтивно відкритим, ергономічним, що суб'єкт не повинен його помічати. Між ним та об'єктом його маніпуляції не повинно бути жодної труднощі або перешкоди. User має відчувати себе тут і зараз наче Deus Creator. Ніщо не повинно стояти на заваді його «креативних» здібностей, навіть необхідність навчання та опанування техніки маніпуляцій. Такий девайс визначають «прозорим».

Оцей фундаментальний принцип технологій кампанії Apple отримав назву – творча простота (creative simplicity). Світоглядно він орієнтований на вимоги тієї верстви суспільства, що знає собі ціну і отримує те, що замовляє. При цьому філософія MacOS полягає в тому, що, орієнтуючись на універсальне задоволення потреб буржуазії, вона в пакеті з принципом user-friendly присвоює собі і всі організаційні рішення, аж до вибору програмного функціоналу, встановлення правових умов, формування смаку, життєвих переваг і навіть порядку денного користувача. На перший погляд, тільки з метою запропонувати йому щось з точки зору розробника найбільш «дружне», тобто приємне, модне, симпатичне і благодотворне. Хоча є небезпідставна думка, що

справа тут іде тільки про маркетинговий хід, і під «дружнім» ховається щось у більшій мірі профінансоване.

Але можливі й інші світоглядні концепції високих технологій (як-от, Windows, Linux та ін.), котрі не претендують на право суб'єкта приймати самостійні рішення та спосіб поведінки, і не намагаються під видом «дружності» нав'язати людині своє уявлення про творчу свободу, смак та життєві пріоритети. Адже вони меншою мірою клієнто-орієнтовані і більшою – схожі на знаряддя праці. Проте, це не значить, що вони не обернені обличчям до людини, будучи зосереджені на самих собі. Просто їх технічний алгоритм не прагне включати в себе суб'єкта і дозволяє йому орудувати засобом на свій розсуд. Такі операційні системи схожі на конструктор «зроби сам».

Їх користувачі готові виділяти значну частину свого часу на те, щоб рихтувати під себе і свої завдання інструмент своєї діяльності. На відміну від тих, хто очікують від техніки лише комфорту, вони досить глибоко занурені у логіку, структуру, організацію даних, алгоритми виконання функцій, ієрархію налаштувань операційних систем.

Яка із «філософій» є «правильною», не істотно. Важливо те, що вони взагалі існують, і що вони – відмінні. Бо від реалізації відмінної світоглядної моделі залежить можливість або неможливість якісного стрибка в розвитку високих технологій. До речі, саме цей факт змусив флагмани ІТ-індустрії інвестувати у підвищення кваліфікації своїх інженерів способом їх «офілософування», тобто опанування курсів «наук про дух».

Захарчук Олексій Феліксович
кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»

РАЦІОНАЛІЗМ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ МАСОВОГО СУСПІЛЬСТВА В ФІЛОСОФІЇ ФРАНКФУРТСЬКОЇ ШКОЛИ

Центральне місце у філософії Франкфуртської школи зайняв критичний аналіз сучасного суспільства, що перетворилося, на їх погляд, на тоталітарну державу примусу. Об'єктом маніпуляції при цьому стає маса, яка розуміється нами як «переважна частина населення, що характеризується однорідністю та задоволенням власним становищем, що зумовлює її пасивність та інертність у плані готовності до будь-якої значущої соціальної дії чи висловлювання протесту» [1, с. 4].

Сам же генезис масового суспільства та породженої ним культури на думку франкфуртців пов'язаний із раціоналістичним характером культури Просвітництва. «Люди, – заявляють Т. Адорно та М. Хоркхаймер, – платять за збільшення своєї влади відчуженням від тієї сфери, до якої вона застосовується. Просвітництво відноситься до речей, подібно до диктатора, який керує людьми. Воно осягає їх настільки, наскільки вони придатні маніпуляції» [3, S. 15]. Отже, раціоналізм як атрибут західної культурної традиції можна зрозуміти і як інструмент безпосереднього придушення свободи у суспільстві.

Критика раціоналізму представниками Франкфуртської школи має принциповий, онтологічний характер, тому що раціоналізм поганий не тільки тому, що він атрибут масового суспільства, а, наприклад, в інших соціально-історичних умовах він міг би проявити себе позитивно. Раціоналізм – це негативне явище саме по собі, тому що в ньому спочатку міститься вада або слабкість, яка зрештою проявить себе на практиці. Суть цієї слабкості криється в ірраціональній природі суспільства і людини. Або, принаймні, ірраціонального в людській природі набагато більше, ніж раціонального.

Відповідно до М. Хоркхаймера, та обставина, що люди діють як члени «нерозумного соціального організму», є основою визнання ірраціональності, «незрозумілості» історії. «Вся історія до наших днів за своєю суттю не може бути зрозуміла, зрозумілим у ній є лише індивіди та окремі групи, хоча їх теж не можна зрозуміти до кінця, оскільки через свою внутрішню залежність від нелюдського суспільства вони й у свідомій дії ще багато в чому є механічні функції» [4, S. 28].

Суперечливі відносини раціонального та ірраціонального загалом описуються філософами Франкфуртської школи як підміна раціоналізму ірраціоналізмом. Раціоналізм, формально домінуючи у сучасному західному суспільстві та культурі, практично обертається домінуванням ірраціональних начал. Г. Маркузе не втомлюється повторювати, що найтривожнішим аспектом розвитку індустріальної цивілізації є раціональний характер її ірраціональності. А негативним такий стан справ є тому, що всі видимі блага раціональної індустріальної культури є результатом тотального контролю споживчого суспільства над людиною.

«Остання трансмутація ідеї Розуму, – пише Г. Маркузе, – відбувається в тоталітарному універсумі індустріальної раціональності» [2, с. 385]. У цьому сенсі демократія як і той самий прояв західної раціональності, на думку Г. Маркузе, неспроможна нівелювати тоталітарні тенденції у масовому суспільстві. Навпаки, демократія – це скоріше ширма, покликана приховати від більшості населення його справжній пригноблений стан.

Відповідно до Г. Маркузе (та й інших представників Франкфуртської школи) репресивність взагалі характерна для ліберального західного суспільства, це свого роду «репресивна толерантність» насправді є різновидом сучасного м'якого фашизму.

«В даний час, – пише Г. Маркузе, – протистояння центральному плануванню в ім'я ліберальної демократії, що заперечується насправді, є ідеологічною опорою репресивним інтересам» [2, с. 510].

Подібне негативне трактування сутності демократії і сьогодні досить популярне у опонентів західного суспільства. Справді, представниками Франкфуртської школи порушено непросте питання про те, наскільки сучасна людина є вільною в

умовах західного, вже постіндустріального, інформаційного суспільства?

Частково можна погодитися з цією критикою і визнати, що суспільство всіма можливими засобами пропагує споживчу культуру, основну вигоду від якої отримує невелика кількість людей. Але чи винна в цьому демократія чи ліберали?

Перелік джерел посилань

1. Грибов С.Н. Производство информации и производство социальных масс // Известия ТулГУ. – Гуманитарные науки. – Вып. 2. – Ч.2. –Тула: Изд-во ТулГУ, 2009. – С. 3–12.
2. Маркузе Г. Одномерный человек // Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества: Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – С. 251–515.
3. Horkheimer M. und Adorno. Th. W. Dialektik der Aufklärung. – Frankfurt a. M.: Suhrkamp Verlag, 1969. – 308 S.
4. Horkheimer M. Traditionelle und kritische Theorie. – Frankfurt a. M.: Suhrkamp Verlag, 1970. – 229 S.

Тимофеев Александр Володимирович
кандидат філософських наук,
незалежний дослідник

ФІЛОСОФІЯ ДЖОРДЖО АГАМБЕНА ЯК «КОМІЧНА ПОЛІТИКА»: ВІД НОМО SACER ДО ПУЛЬЧІНЕЛЛИ

Останній час я займався дослідженням творчості італійського філософа Джорджо Агамбена, хочу представити декілька тез щодо результатів, хоча дослідження ще триває. Джорджо Агамбен – італійський філософ і політичний теоретик, найбільш відомий завдяки своєму політико-антропологічному проєкту Homo Sacer. Цей проєкт Агамбен почав у 1995 р. та покинув його у 2015 р. У закінченому вигляді проєкт налічує дев'ять книг, розподілених на чотири томи. Переосмислюючи ідеї Аристотеля, Августина, Томи

Аквінського, Мартіна Гайдеггера, дискутуючи з Мішелем Фуко, Карлом Шміттом та іншими, Агамбен досліджує поняття «стан виключення», «*homo sacer*», «голе життя», «форма-життя». Звертаючись до давньогрецького розподілу «життя» на *zoe* (життя як біологічна даність, простий факт життя, загальний для всіх живих істот) та *bios* (політичне, кваліфіковане життя, життя в *polis*) Агамбен пропонує бачення сучасного західного світу в термінах надзвичайного стану та виключення. Так, влада, користуючись відсутністю правових норм у надзвичайних умовах, лишає людину участі в політичному житті, зводячи її життя до *zoe* – чисто біологічного існування. Тому, на думку Агамбена, парадигмою сучасного західного світу постає вже не місто-держава (*polis*), а концентраційний табір. Зауважу, що ця думка є дуже критикованою. З іншого боку, не можна не відзначити пророчий характер агамбенівських ідей, які, на жаль, знаходять своє реальне підтвердження під час пандемії Covid-19: надзвичайний стан «війни з вірусом» дозволяє владі запроваджувати все більш жорсткі обмеження прав і свобод людей в наших «так званих демократичних державах».

Зупинимося на одній з основних фігур філософії Агамбена – фігурі *homo sacer*, що можна перекласти як людина священна, сакральна, а також і проклята людина. *Homo sacer* – термін раннього римського права. Тих, кого карали цим титулом, виключали з суспільства з позбавленням усіх прав громадянина. У цьому контексті найкращим перекладом *homo sacer* може бути «людина, що відокремлена». *Homo sacer* не дозволяли ритуально приносити в жертву, вони, так би мовити, ставали власністю потойбічних богів, але їх міг вбити будь-хто, безкарно. Існування *homo sacer* таким чином виявлялося як примарне – така людина вже в цьому світі належала до потойбічного світу, будучи власністю богів потойбічного царства.

За думкою Джорджо Агамбена, *homo sacer* – основна форма політичного існування сучасної людини. З розвитком пандемії, введенням QR-кодів, виключенням невакцинованих із соціального та політичного життя ми можемо констатувати, що італійський філософ мав рацію у своєму «діагнозі».

У цьому зв'язку важливо зауважити: дуже часто парадигматичні фігури агамбенівської філософії – такі як

концтабір, homo sacer, «голе життя» – неправильно розуміють, тому що зводять їх до буквального прочитання та не враховують загальний настрій філософії Агамбена, який можна визначити як «комічний» (спираючись на дослідження фінського вченого С. Прозорова, який визначає філософію Джорджо Агамбена як «комічну політику» [1, р. 10]).

Загальний настрій філософії Агамбена комічний у тому сенсі, який використовується в класичній естетичній теорії. У той час як трагедія розуміється як перехід від доброго початку до жахливого кінця, комедія визначається як зворотний рух від нещастя або скрутного становища до щасливого вирішення. Підтверджуючи свій «комічний» настрій, думка Агамбена рухається від трагічних моментів історії та ствердження сучасної кризової ситуації до спокутування та бездіяльності, тобто до «щасливого кінця» [2, с. 129].

Таке ствердження комічного настрою філософії Агамбена знаходить підтвердження в його численних роботах. Так, у книзі «Пульчинела, або розваги для дітей», яка вийшла італійською у 2015 р. (в рік закінчення проекту Homo Sacer), а в російському перекладі наприкінці 2021 р., Агамбен звертається до розгляду трагедії та комедії та їх зв'язку з філософією. Він пише: «Можливо, комедія не тільки більш давня і глибока, ніж трагедія, але вона також ближче до філософії, яка, здається, майже змішана з нею» [3, р. 10].

Тут я хотів би підкреслити перехід від фігури homo sacer до Пульчинелли – персонажа італійської комедії *дель арте*. Між цими фігурами існує глибокий концептуальний зв'язок, який стає найбільш зрозумілим саме в контексті «комічної політики».

Якщо homo sacer міг вбити будь-хто безкарно, то Пульчинеллу неможливо вбити, він залишається живим навіть після того як за вироком суду його декілька разів розстрілюють та вішають. Спільним в цих двох є те, що обидва ведуть «примарне» існування: Пульчинелла також належить до загробного світу. Як і homo sacer, Пульчинелла знаходиться серед богів підземного царства, проте його приналежність до них настільки перебільшена, що йому вдається взагалі проскочити повз смерть. Доказом є той факт, що вбивати його абсолютно марно: скільки не розстрілюй його, скільки не вішай, він все одно воскресне. А якщо його місце – з того чи з

цього боку смерті, а життя від смерті невіддільне, то в якомусь сенсі він також виявляється з того чи з цього боку життя. У будь-якому випадку важливо тут те, що потойбічна фігура має безпосереднє відношення до сміху, комедії, яка майже змішана з філософією. Можна сказати, що на відміну від «трагічного» стану homo sacer, фігура Пульчінелли доводить, що приналежність одночасно світу мертвих і світу живих може розумітися в «комічному» сенсі щасливого кінця – проходячи через усі негаразди Пульчінелла все одно воскресає і живе властивою лише йому «формою життя» – зокрема, він дуже любить кльоцки...

Таким чином, всупереч усталеному погляду на філософію Джорджо Агамбена як песимістичну констатацію кризи сучасності, я наполягаю на справді «комічній» її спрямованості (адже «комедія майже змішана з філософією»): від розуміння сучасного кризового стану через негаразди та їх «деактивацію» – до «щасливого кінця».

Перелік джерел посилань

1. Prozorov S. Agamben and Politics: A Critical Introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014.
2. Тимофєєв О.В. Signatura rerum: ключі від усіх речей. До методології Джорджо Агамбена. Ралі: Lulu Press, 2021.
3. Agamben G. Pulcinella ovvero Divertimento per li ragazzi in quattro scene. Roma: Nottetempo, 2015.

ЗМІСТ

БУТТЯ ФІЛОСОФІЇ В ЗАПИТАХ ФІЛОСОФІВ -----	5
<i>Шабанова Ю. О.</i> Філософія як «турбота про себе» в атопічному просторі доби невизначеності -----	5
<i>Петрушенко В. Л.</i> Чи потрібне сучасне переосмислення філософії? -----	10
<i>Возняк В. С.</i> До питання про псування духовності -----	13
<i>Вершина В. А., Михайлюк О. В.</i> Міф як спосіб означування -----	16
<i>Малівський А. М.</i> Історія філософії як прелюдія її майбутнього -----	19
<i>Коваленко Р. О.</i> Проблематика філософії мови в контексті сучасних тенденцій аналітичної філософії -----	20
<i>Семрак Я. С.</i> Вчення Сократа як радикалізація попередніх філософів -----	23
СУЧАСНІ ЗАПИТИ ПРАКТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ -----	25
<i>Петрушенко О. П.</i> Роль і місце девіантної поведінки у становленні та розвитку особистості -----	25
<i>Висоцька О. Є.</i> Феномен культури мережевого індивідуалізму за доби метамодерну -----	28
<i>Хміль Т. В.</i> Антропологічна парадигма публічного управління -----	31
<i>Айтов С. Ш.</i> Історична антропологія як сучасна філософія історії та аналіз геополітичних процесів -----	34
<i>Возняк О. Т.</i> Значення діалогу для сучасного світу -----	36
<i>Ковтун Л. В.</i> «Філософія перекладу» як діалог читача та автора -----	39
<i>Одинець О. А.</i> Холістичний підхід до розуміння людини -----	42
ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ ВИМІРАХ -----	45
<i>Лімонченко В. В.</i> Болотні вогники прагматичної освіти -----	45
<i>Ільїн В. В., Ільїна А. А.</i> Культура навчання в сучасній інформаційній реальності -----	48
<i>Шталтовна Ю. А.</i> Post-post modern? So meta! Новий Соціальний та Психологічний контракт у світі бізнесу та освіти як паростки Метамодерну -----	54
<i>Заєць О. М.</i> Хто вище всіх «віщих» у «вищі»? -----	59

<i>Шнітун І. І.</i> Розвиток політехнічної освіти: закономірності й парадокси -----	61
ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ СЬОГОДЕННЯ -----	65
<i>Петінова О. Б., Ткаченко К. В.</i> Сучасні постмодерні антиномії соціального буття та їх значення для розвитку особистості---	65
<i>Палагута В. І.</i> Від антагоністичного до агоністичного дискурсу в суспільстві: можливості та перспективи -----	69
<i>Атаманюк З. М.</i> Свобода як духовно-суспільний феномен -----	72
<i>Тарасова Н. Ю.</i> Від «влади ідентичності» до кінця «влади ідентичності»? -----	74
<i>Варшавський О. П.</i> Міф про безонтологічність технологій-----	77
<i>Захарчук О. Ф.</i> Раціоналізм як фактор формування масового суспільства в філософії Франкфуртської школи-----	80
<i>Тимофеев О. В.</i> Філософія Джорджо Агамбена як «комічна політика»: від homo sacer до ПульчіNELLI -----	82
Зміст -----	86

Наукове видання

ФІЛОСОФІЯ І КУЛЬТУРА В НАРАТИВАХ СУЧАСНОСТІ

З НАГОДИ ВСЕСВІТНЬОГО ДНЯ ФІЛОСОФІЇ (UNESCO)

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ
ФІЛОСОФСЬКИХ ЧИТАНЬ**

3 грудня 2021 р., м. Дніпро

За загальною редакцією Ю. О. Шабанової, Г. Є. Аляєва

Підписано до друку 14.02.2022.

Формат 30x42/4. Папір офсетний. Ризографія.

Ум.друк.арк. 11,41. Обл.-вид.арк. 5,3.

Обл.-вид.арк. 5.1. Тираж 10 прим.

Підготовка до друку та видрукувано
в Національному технічному університеті
«Дніпровська політехніка»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1842
від 11.06.2004

49005, м. Дніпро, просп. Д. Яворницького, 19
